

Mei 2011

PRAKTIJKONDERZOEK

EEN DOORLOPENDE LEESONTWIKKELING

Ingeborg de Haan
Studentnummer 2171763
Master Special Educational Needs (M SEN)
Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg
Leerroute: Intern Begeleider deeltijd 1 jaarig
opleidingscode FIBD01011180
begeleid door Joep Willemsen

Inhoudsopgave

Samenvatting	6
Inleiding.....	7
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling	10
1.1 Inleiding.....	10
1.2 Aanleiding.....	10
1.3 Huidige situatie.....	10
1.4 De intern begeleider.....	11
1.5 Vraagstelling.....	12
1.6 Onderzoeksvraag.....	13
1.7 Deelvragen.....	13
1.8 Wat is al bekend over mijn onderzoeksonderwerp.....	13
Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing	14
2.1 Inleiding.....	14
2.2 Dyslexie, een definitie.	14
2.3 Dyslexiebeleid (Protocol leesproblemen en dyslexie).....	15
2.3.1 Signaleren van dyslexie.....	16
2.3.2 Coachen van dyslectische leerlingen.....	17
2.3.3 De rol van de intern begeleider.....	17
2.4 Wetenschappelijk onderzoek naar het gebruik van Kurzweil.....	18
2.5 Sociaal – emotionele aspecten van dyslexie	21
2.6 Coachen van leerkrachten in een veranderingsproces.....	21
2.7 Passend onderwijs en inclusie.....	22
2.8 Theorie-Persoon-Praktijk.....	24
2.9 Begrippenkader	25

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie.....	28
3.1 Inleiding.....	28
3.2 Opbouw van het onderzoek.....	28
3.3 Onderzoeksmethode.....	29
3.4 De onderzoeksvraag en de deelvragen.....	29
3.5 De onderzoeksinstrumenten.....	30
3.6 Triangulatie.....	32
3.7 Betrouwbaarheid en validiteit.....	32
3.8 Ethische kwesties.....	32
Hoofdstuk 4 Data analyse en resultaten.....	34
4.1 Inleiding.....	34
4.2 Respondenten.....	34
4.3 De resultaten.....	35
Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen	46
5.1 Inleiding.....	46
5.2 Conclusies.....	46
5.3 Aanbevelingen.....	52
Hoofdstuk 6 Evaluatie en reflectie op het onderzoek.....	54
Literatuurlijst.....	58
Bijlagen	62
1. Brief aan de ouders over deelname aan de pilot	
2. Brief aan de ouders over de vragenlijst	
3. Informatie in de nieuwsbrief	
4. Vragenlijst ouders	
5. Vragenlijst leerkracht	
6. Vragenlijst leerling geschiedenis en taal	
7. Interview matrix leerkrachten	
8. Interview matrix leerlingen	
9. Interview leerkrachten uitgeschreven	
10. Interview leerlingen uitgeschreven	
11. Zorgplan	
12. APS model	
13. Verslag werkgroep ouders	

Samenvatting

De aanleiding voor dit onderzoek was het ervaren van de noodzaak om gestructureerde zorg te bieden aan leerlingen met leesproblemen en dyslexie. Als intern begeleider zag ik op school de diversiteit aan geboden hulp aan deze kinderen. Ook kwam ik handelingsverlegenheid van de leerkracht tegen; wat heeft een kind met dyslexie nu wel of juist niet nodig? De goede wil bij de leerkrachten was aanwezig. Iedereen wil op deze school de leerlingen zo goed mogelijk begeleiden. De onbekendheid met het Protocol Leesproblemen en Dyslexie bij de leerkrachten verbaasde mij. Daarnaast leerde ik uit de contacten met de psychologen die een aantal van onze leerlingen gespecialiseerde hulp bieden voor hun dyslexie dat deze leerlingen gebaat zouden zijn bij een ICT hulpmiddel in de klas.

Mijn onderzoek heeft zich in het bijzonder gericht op het laatste aspect; een ICT - hulpmiddel in de klas. Daarnaast heb ik andere aspecten in de deelvragen meegenomen omdat deze onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Verder heb ik me gericht op het ontwikkelen van beleid voor kinderen met leesproblemen en dyslexie omdat dit op onze school nog niet aanwezig is.

Om mijn kennis over leesproblemen en dyslexie te vergroten heb ik hier veel literatuur over gelezen. Ook in het gebruik van ICT hulpmiddelen heb ik me verdiept. Door het oprichten van een werkgroep heb ik met leerkrachten en ouders kunnen overleggen wat op school al werkt. Zo konden we met elkaar een beginsituatie bepalen. Vanuit deze beginsituatie ben ik gaan werken aan een pilot met een ICT programma. Deze pilot hebben we uitgevoerd en de resultaten zijn veel belovend. Daarnaast heb ik gewerkt aan het schrijven van beleid voor de omgang met deze groep leerlingen.

Mijn rol als intern begeleider is hierin geweest het begeleiden van de leerkrachten en de leerlingen in een veranderingsproces. Het observeren van de leerlingen. Het inschatten van de veranderingscapaciteit van het team. Het afnemen van interviews. De werkgroep dyslexie ICT opzetten en leiden.

Aan het eind van dit onderzoek staan we voor de beslissing om het programma Kurzweil wel of niet aan te schaffen. Als werkgroep zullen we hierin een positief advies geven. Een ander advies is het invoeren van het Protocol Leesproblemen en Dyslexie.

Inleiding

Sinds twee jaar werk ik als intern begeleider en leerkracht in het reguliere basisonderwijs nadat ik eerst tien jaar als leerkracht in het speciaal basisonderwijs heb gewerkt. Deze SBO¹school werd gesloten omdat in het Samenwerkingsverband waar onze school bij hoort de afspraak is dat de leerlingen zoveel mogelijk in het reguliere onderwijs blijven. Dit is ook waar het Passend Onderwijs naar toe wil; de leerlingen zoveel mogelijk in hun eigen buurt naar school.

Op de school waar ik nu werk, volgen 330 leerlingen onderwijs. Deze school gaat zich de komende jaren ontwikkelen tot een brede school. Hierbij wil de school zich profileren tot een school met extra mogelijkheden voor kinderen die meer begaafd zijn én met speciale begeleiding voor kinderen die dyslectisch zijn. Daarnaast wordt het zelfstandig werken de komende periode verder uitgediept. Het zelfstandig werken is een aantal jaar geleden ingevoerd op school maar er is geen eenduidig beleid dat in de hele school wordt gehanteerd.

Het onderwijs wordt gegeven volgens het leerstofjaarklassensysteem. De CITO toets leverde dit jaar het volgende resultaat op: De gemiddelde score is 537,3 punten. Dit is een (lage) HAVO score.

- Het is een hoger gemiddelde dan het landelijk gemiddelde (535,1).
- De schoolscore is hoger dan de schoolscore van vorig jaar (534,3).

Volgend jaar wordt er een lagere gemiddelde schoolscore verwacht, aangezien we nu in het CITO LVS kunnen zien dat de huidige groep 7 duidelijk minder hoge scores haalt op de reguliere CITO toetsen dan de huidige groep 8 vorig jaar in groep 7 deed.

Tijdens mijn werk in het afgelopen jaar als intern begeleider werd ik geconfronteerd met een aantal ernstig dyslectische leerlingen op school. Naast hun ernstige dyslexie hadden zij ook sociaal emotionele klachten welke gerelateerd bleken te zijn aan hun dyslexie. Zij beschikken over een normale tot begaafde intelligentie. Dit blijkt uit het intelligentieonderzoek dat tegelijk met het onderzoek naar dyslexie bij hen is gedaan. Om hun privacy te waarborgen zal ik hier verder niet op ingaan. Zij worden begeleid door behandelaars die zijn aangesloten bij het Kwaliteitsinstituut Dyslexie (KD) of bij

¹ Speciaal Basis Onderwijs

het Nationaal Referentiecentrum Dyslexie. Om zich hierbij te kunnen aansluiten moeten de behandelaars voldoen aan een aantal kwaliteitseisen. Hiermee wordt de kwaliteit van de dyslexiezorg bewaakt en geborgd (Gijssel, Scheltinga, Druenen, & Verhoeven, 2011, p. 150). De contacten vanuit school met deze externe begeleiders zijn belangrijk en worden goed onderhouden.

Op het gebied van lezen komen de leerkrachten op school regelmatig vragen wat zij bijvoorbeeld bij een toets moeten doen; vergroot aanbieden, voorlezen, of iets anders? Omdat ik het nodig vind dat we op school weten hoe we omgaan met leeszwakke en dyslectische leerlingen, ben ik me gaan verdiepen in wat op school bekend is over deze leerlingen. Ook wilde ik weten of het “Protocol Leesproblemen en Dyslexie” (Wentink & Verhoeven, 2004) werd gebruikt.

Tegelijk ben ik de cursus voor dyslexiecoach gaan volgen. Deze werd gegeven binnen de stichting waar de school aan verbonden is. De cursus is gericht op het coachen van leerlingen vanaf groep vijf die een serie behandelingen bij een erkend behandelaar voor dyslexie achter de rug hebben. Tijdens deze cursus maakte ik kennis met de verschillende hulpmiddelen die er zijn voor de dyslectische leerlingen. Naast het coachen van deze leerlingen in het leren omgaan met hun beperking is het ook mogelijk om hen hulpmiddelen aan te bieden waardoor een stuk zelfstandigheid terugkomt. ICT hulpmiddelen werken compenserend. Remediëren kan hierbij een positief neveneffect kan zijn.

Al deze punten en het gegeven dat wij nu een goede remedial teacher hebben die volgend jaar met pensioen is en maar voor een klein deel vervangen zal worden, hebben ertoe geleid dat ik mijn onderzoek wilde richten op de begeleiding van deze kinderen. En dan in het bijzonder op het invoeren van het Protocol en het aanbieden van hulpmiddelen op school.

Begin dit schooljaar ben ik daarom met de remedial teacher drie dagen bij Lexima² geweest om een cursus train-de-trainer te volgen. Tijdens deze cursus zijn alle hulpmiddelen behandeld en was er gelegenheid om zelf met de middelen te werken.

Met mijn praktijkonderzoek wil ik bereiken dat wij aan de onderwijsbehoefte van dyslectische kinderen in de groepen vijf tot en met acht kunnen voldoen. Zowel wat be-

² Lexima is een instituut dat zich specialiseert in ICT oplossingen voor lees- en leerproblemen zoals dyslexie.

treft het signaleren en analyseren van deze behoefte als het bieden van dispensatie, compensatie en remediëren door de leerkracht. Daarnaast hoop ik antwoord te krijgen op de vraag of het werken met een speciaal ICT programma haalbaar is op onze school. Ook hoop ik meer informatie te vinden over het al dan niet aanwezige beleid en dit zelf te schrijven als dit op school niet aanwezig is. Daarnaast wil ik veel leren over het begeleiden van veranderingsprocessen en het coachen van de leerkrachten en leerlingen. De theorie uit andere modules zal ik zoveel mogelijk toepassen in de onderwijssituatie.

Dit onderzoek brengt de school dicht bij het doel dat we willen bereiken; een brede school met als specialisatie het begaafde kind en/ of het dyslectische kind.

Bij het onderzoek zijn vijf leerkrachten betrokken, bij hen zitten de drie leerlingen in de groep die deelnemen aan de pilot. Ook de ouders van deze leerlingen zijn betrokken bij het onderzoek. Twee van deze ouders zitten in de werkgroep dyslexie/ICT hulpmiddelen. Daarnaast is de remedial teacher betrokken bij het onderzoek.

Hoofdstuk 1: aanleiding en probleemstelling

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat hoe ik tot de probleemstelling ben gekomen, de verkenning daarvan en wat de motivatie is voor de afbakening van het probleem tot het ICT programma Kurzweil.

1.2 Aanleiding

Voor de cursus dyslexiecoach interviewde ik een ernstig dyslectische leerling van mijn school. Al snel in tranen meldde hij mij: “Ik wil op school niet altijd afhankelijk zijn van anderen en dom gevonden worden”. Deze leerling is overigens verder zeer begaafd. Voor mij werd dit de drijfveer om een passend beleid voor deze school te ontwikkelen.

Tegelijk is er een hulpvraag van een aantal collegae, ouders en begeleiders van leerlingen met dyslexie naar meer handvatten bij de begeleiding van leeszwakke en dyslectische kinderen op onze school. En dan in het bijzonder vanaf groep vijf tot en met acht. Bij het werken in de groep ondervinden de dyslectische leerlingen problemen bij het volgen van de lessen. De leerkrachten proberen dit ieder op hun eigen manier op te lossen. Het protocol leesproblemen en dyslexie (Wentink & Verhoeven, 2004) geeft hierover veel informatie maar dit wordt niet door alle leerkrachten gebruikt. Over het gebruik van dit protocol in de school heeft geen besluitvorming plaatsgevonden.

1.3 Huidige situatie

De leerkrachten van groep één tot en met vier volgen het proces van ontluikende geletterdheid naar aanvankelijk lezen naar voortgezet technisch lezen nauwgezet. Zij signaleren kinderen met leesproblemen en bieden hulp in de klas. Indien de hulp in de klas niet voldoende is, wordt de intern begeleider ingeschakeld en wordt bekeken wat nodig is voor dit kind. Dit kan zijn hulp buiten de klas door de Remedial Teacher op onze school of doorverwijzing naar specialisten buiten de school. We kunnen dan de leesspecialisten van het kennisplein van de stichting waar onze school toe behoort inschakelen of bij zeer grote achterstand en vermoeden van dyslexie doorverwijzen naar een psycholoog of orthopedagoog buiten school om een dyslexieonderzoek te laten doen. Hierna volgt een periode van behandelingen. Dit is bij de lees-

specialist van de stichting twee keer per week gedurende acht weken gevolgd door één keer per week gedurende 12 weken. Bij behandeling bij een orthopedagoog of psycholoog gaat het om zestig door de verzekering vergoedde behandelingen. Voor veel leerlingen zal deze periode van intensieve begeleiding voldoende zijn om genoeg basis op te bouwen voor een functionele geletterdheid. Voor een kleine groep leerlingen is dit niet het geval. Dit zijn de zwakste 4% leerlingen en zij kunnen veel baat hebben bij het gebruik van ICT hulpmiddelen (Scheltinga, Gijssels, van Druenen, & Verhoeven, 2011). Het gaat op deze school dan om circa dertien leerlingen.

1.4 De intern begeleider

Tijdens mijn werk als intern begeleider zijn er veel momenten, zoals tijdens groepsbesprekingen of als er weer toetsen worden afgenomen, dat ik registreer dat de leerkrachten vragen hebben over de begeleiding van leeszwakke en dyslectische leerlingen.

Men kan zich afvragen of de leeszwakke en dyslectische leerlingen op onze school zich wel optimaal kunnen ontwikkelen. De leerling loopt het risico op sociaal emotionele problemen omdat er meer tijd en hulp nodig is bij alles wat gelezen moet worden. Er is geen algemeen gedragen beleid rond dyslexie op school en het "Protocol Leesproblemen en Dyslexie" (Wentink & Verhoeven, 2004) lijkt niet te zijn ingevoerd. Er zijn onvoldoende hulpmiddelen om deze leerling te kunnen ondersteunen. Wel is er een summier, nauwelijks gebruikt, protocol.

Als intern begeleider vind ik het wenselijk dat de school gestructureerd omgaat met de problematiek van leeszwakke en dyslectische leerlingen. Het team moet zich bewust zijn wat dyslexie is, wat de impact hiervan is op de leerling en hoe deze leerlingen optimaal te begeleiden in de groep.

Hier zijn onder meer kennisoverdracht, coaching en geschikte hulpmiddelen voor nodig. Dit houdt tevens in dat er een beleidsstuk geschreven moet worden dat door het team wordt gedragen en waarin borging plaatsvindt.

1.5 Vraagstelling

Mijn onderzoek is gericht op de factoren die van belang zijn bij het werken met een ICT programma voor dyslectische leerlingen in de klas waarbij zowel de leerkracht als de leerling zich voldoende ondersteund weten.

Tevens is dit onderzoek gericht op rol van de intern begeleider bij de ondersteuning en invoering van een nieuw programma op school.

In deelvragen worden deze factoren nader uitgewerkt. Deze uitwerkingen vinden plaats door literatuurstudie over het gebruik van hulpmiddelen, het bepalen van de competenties die de intern begeleider nodig heeft om de leerkrachten te coachen, het bepalen van de veranderkracht en het creëren van draagkracht in het team.

Ook wordt gezien welke competenties de leerkracht nodig heeft, hoe de ervaring van de leerling en de leerkracht is met het werken met dit programma en wat de effecten in de groep voor het klassenmanagement van de leerkracht zijn.

Het onderzoek draagt in belangrijke mate bij aan de onderbouwing van het beleid voor leeszwakke en dyslectische leerlingen op deze school. Dit beleid zal erop gericht zijn dat dyslexie geen belemmering meer is tot het volgen van het onderwijs op deze school. Een ander doel is het creëren van een doorlopende leerlijn voor het lees en onderwijs.

Het resultaat van het praktijkonderzoek is positief als de leerlingen het onderwijs zelfstandig kunnen volgen ondanks hun dyslexie. Tevens is van belang dat het ICT programma goed te gebruiken is in de groep tijdens de lessen.

1.6 Onderzoeksvraag

Welke factoren zijn van belang en wat is daarbij mijn rol als intern begeleider voor het invoeren van een computerprogramma voor dyslectische leerlingen in de school. Hierbij is van belang dat zowel de leerkracht als de leerling zich voldoende ondersteund weten.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik de volgende deelvragen geformuleerd.

1.7 Deelvragen

1. Wat is dyslexie?
2. Wat zegt wetenschappelijk onderzoek over het gebruik van hulpmiddelen op de computer voor dyslectici, toegespitst op het programma Kurzweil.
3. Welke competenties heb ik als intern begeleider nodig om leerkrachten te kunnen coachen bij het werken met een nieuw computerprogramma.
4. Welke competenties heeft de leerkracht nodig om met dit nieuwe programma om te gaan tijdens het onderwijsproces, zodat ik mijn begeleiding hierop af kan stemmen.
5. Hoe creëer ik draagvlak binnen het team.
6. Hoe bepaal ik de veranderkracht van het team
7. Hoe ervaart de leerling de lessen met en zonder het programma Kurzweil
8. Hoe ervaart de leerkracht het werken met het computerprogramma in de groep.

1.8 Wat is er al bekend over mijn onderzoeksonderwerp?

Naar het gebruik van computerprogramma's voor dyslectische leerlingen is al veel onderzoek gedaan waarbij ook al is vast komen te staan dat dit de leerling kan helpen. Dit kan zijn als compenserend en dispenserend middel. Daarnaast kan het in sommige gevallen ook een remediërend effect hebben. Op de resultaten van dit onderzoek kom ik in hoofdstuk 2 : "Theoretische onderbouwing" nog terug.

Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk leest u wat de literatuur zegt over dyslexie en de noodzaak van een gestructureerde aanpak binnen de school. Tevens geeft dit antwoord op mijn vraag wat dyslexie is en wat wetenschappelijk onderzoek zegt over het gebruik van hulpmiddelen op de computer voor dyslectici.

2.2 Dyslexie, een definitie

Bij het zoeken naar een concrete beschrijving van het begrip dyslexie kwam ik terecht op de site van de Stichting Dyslexie Nederland. Zij ontwikkelden de definitie die in Nederland algemeen wordt gehanteerd. Alvorens de definitie te beschrijven is het van belang op te merken dat bewust een drietal punten daarin niet worden genoemd namelijk:

- de mogelijke oorzaak van dyslexie
- de mogelijke belemmeringen die het gevolg kunnen zijn van dyslexie. Hoewel de mogelijke belemmeringen niet worden genoemd, zijn deze er wel degelijk. De belemmeringen kunnen echter van persoon tot persoon verschillen en zijn daarom niet in de definitie opgenomen.
- de discrepantie met andere cognitieve vaardigheden die voorheen vaak werd genoemd.

De definitie is beschrijvend en luidt als volgt: *“Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of het spellen op woordniveau.”* (Kleijnen, et al., 2008)

De precieze oorzaak van dyslexie is nog steeds niet eenduidig. *“Er zijn aanwijzingen dat een erfelijke factor de problemen met decoderen verhoogt, althans, bij die vorm die het meest frequent voorkomt en ook wel ontwikkelingsdyslexie wordt genoemd.”* (Leij A. v., 2003, p. 127)

Wil een leerling optimaal kunnen profiteren van het onderwijsaanbod, dan is het hebben van een goede lees – en taalvaardigheid noodzakelijk: *“Aan een goede leesvaardigheid kan een groot maatschappelijk belang worden toegekend. In onze samenleving wordt een hoge mate van geletterdheid verondersteld. Geletterdheid geldt daarnaast als een belangrijke hoeksteen van de schoolloopbaan van leerlingen* (Verhoeven & van den Bos,

2004, p. 9). Kan een leerling de vaardigheden die nodig zijn om goed te lezen en spellen niet in voldoende mate ontwikkelen dan is het nodig dat deze leerling hulp wordt geboden. Het gebeurt nog te vaak dat een leerling de school verlaat en niet in staat is eenvoudige teksten te lezen en te begrijpen: *“Uit onderzoek blijkt namelijk dat ongeveer een op de tien kinderen de basisschool verlaat met leesproblemen”* (Verhoeven & van den Bos, 2004, p. 89) Behalve dat de leerling tegen deze praktische problemen aanloopt, is er nog een ander probleem dat veel invloed heeft op de dyslectische leerling. Sociaal-emotioneel kan het zeer belastend zijn om bijvoorbeeld te zien dat andere kinderen eenvoudig de tekst van die leuke biologielees kunnen lezen en dat jij daar tijdens de les gewoon niet doorheen komt. Leerlingen krijgen vaak te maken met onterechte kritiek. (Braams, 2001, p. 16)

Uit onderzoek van L.B.Lomert (Verhoeven & van den Bos, 2004, p. 10) wordt het aantal leerlingen met dyslexie op de basisschool geschat op 3,6%. Dit betekent dat op de school waar ik werk van de 330 leerlingen er ongeveer 12 zullen zijn met dyslexie. Het aantal kinderen met lees- en spellingproblemen is echter veel groter als je de niet- dyslectische leerlingen meetelt. Dit blijkt uit cijfers van onderzoek door Verhoeven en van den Bos:

“Prevalentie lees – en spellingproblemen: 8,8%.

Prevalentie dyslexie: 3,6%” (Verhoeven & van den Bos, 2004, p. 73)

2.3 Dyslexiebeleid

Het protocol Leesproblemen en Dyslexie biedt handvatten voor een duidelijk beleid binnen de school.

Dit is geschreven door het Expertisecentrum Nederlands in opdracht van het Procesmanagement Primair Onderwijs. Het sluit aan bij de Tussendoelen Beginnende Geletterdheid (Verhoeven, Aarnoutse, de Blauw, Boland, Vernooij, & van het Zandt, 1999) het rapport Dyslexie (Gezondheidsraad, 1995) de Brochure dyslexie van stichting Dyslexie Nederland(2000) het kennissysteem Dyslexpert(Blonk & de Baar) en publicaties van het Procesmanagement Primair Onderwijs rond kenmerken voor kwaliteitsontwikkeling bij het omgaan met verschillen tussen leerlingen. (Wentink & Verhoeven, 2001)

De invoering van deze protocollen wordt door het Masterplan Dyslexie in opdracht van het Ministerie van Onderwijs uitgevoerd. (Dijksma, 2008)De doelstelling van het

Masterplan is een geïntegreerde aanpak van leesonderwijs, leesproblemen en dyslexie realiseren. Zij hebben de criteria ontwikkeld voor een zorgcontinuüm.

(Struiksma, 2005)

“Wil een interventieprogramma kans van slagen hebben, dan zal het niet alleen vroeg moeten beginnen maar ook intensief moeten zijn, voldoende lang moeten duren en zich moeten richten op mogelijke leerdoelen op het terrein van lezen en spellen. Een en ander stelt hoge eisen aan de inhoudelijke vormgeving van het onderwijs.” (Verhoeven & van den Bos, 2004, p. 12) De noodzaak van een goed beleid spreekt hieruit.

2.3.1 Signaleren van dyslexie

“Uit de onderzoeksliteratuur kan worden afgeleid dat bij leerstoornissen zoals dyslexie een zo vroeg mogelijke interventie van belang is.” (Verhoeven & van den Bos, 2004, p. 11)

Men kan pas beginnen met een interventie als men de dyslexie heeft gesignaleerd. Het is dus van het grootste belang dat dit op tijd gebeurt. Voor het signaleren van dyslexie zijn we voor een groot deel afhankelijk van de competenties van de leerkracht. Deze heeft de leerling in de groep en neemt de vorderingen waar. Al in de groepen één en twee kan men opmerken dat het kind moeite heeft met rijmen en het aanleren van liedjes. Ook heeft het vaak niet zoveel interesse voor taal. *“Als klankonderscheiding en klankarticulatie niet goed zijn ontwikkeld wijst dit op een zwak fonemisch bewustzijn en is het nodig om extra activiteiten aan te bieden om dit te stimuleren.”* (Wentink & Verhoeven, 2001, p. 41) Het kan ook voorkomen dat een kind goed meedoet en pas opvalt in groep drie. Hier vindt in oktober de Herfstsignalering plaats waarbij een lage score kan wijzen op dyslexie. Dan is het nog op tijd voor interventies. Aan zwakke leerlingen kan dan extra hulp gegeven worden. *veel leerkrachten weten echter niet hoe zij moeten handelen wanneer zij ontdekken dat een kind moeite heeft met leren lezen.”* (Verhoeven & van den Bos, 2004, p. 89)

Als er na drie maanden extra hulp nog te weinig groei is waar te nemen, *“dan is een specialistisch onderzoek gewenst.”* (Braams, 2001, p. 8) Het volgende is gebaseerd op Braams (Braams, 2001) Naast de leerkracht hebben ook de ouders een belangrijk signalerende taak. Zij kennen hun kind. Omdat kinderen vaak pas thuis laten zien dat er iets niet goed gaat, is het belangrijk dat de ouders de leerkracht hiervan op de hoogte brengen. Er zijn ook kinderen die door hun intelligentie lang weten te verbergen dat zij dyslexie hebben. Dit kan zelfs zover gaan dat het pas opvalt als het kind al in het voortgezet onderwijs zit en te maken krijgt met vreemde talen.

2.3.2 Coachen van dyslectische leerlingen

De cursus dyslexiecoach (Stichting X, 2009) die ik heb gevolgd, geeft informatie en handvatten. Als leerlingen eenmaal de diagnose dyslexie hebben gekregen en hiervoor behandeld zijn, komt er een moment dat de leerling zelf verder moet met zijn probleem. De leerling staat nu voor de uitdaging te leren leven met een handicap en kan hiervoor begeleid worden door de dyslexiecoach binnen de school. In oplossingsgerichte gesprekken kan het kind leren hoe het eigenaar wordt van zijn leerprobleem. Voorwaarde voor het begeleiden is dat de leerling gemotiveerd is in het leren omgaan met zijn handicap. Daar ligt de eerste taak van de coach. In het continuüm van zorg wordt gezegd *“Behandeling en Coaching staan niet los van elkaar, maar moeten elkaar versterken.”* (Struiksma, 2005, p. 6)

2.3.3 De rol van de intern begeleider

De rol van de intern begeleider ten opzichte van het protocol Leesproblemen staat beschreven in het protocol. De intern begeleider geeft als vraagbaak en procesbegeleider ondersteuning aan de leerkrachten. De volgende ondersteuning is mogelijk: met de leerkracht bepalen waar het lees- en spellingonderwijs verbeterd kan worden, leerlingen en eventuele handelingsplannen bespreken, het coördineren van het proces van gegevensverzameling, verslaglegging en raadplegen van externe deskundigen. Ook het zorg dragen voor het opbouwen van een leerling-dossier wordt door de intern begeleider gedaan zodat een eventuele doorverwijzing naar externe zorg mogelijk is. (Wentink & Verhoeven, 2004)

Daarnaast is de rol van de intern begeleider (op de school waar ik werk) wat betreft de implementatie van een ICT programma het begeleiden en cyclisch volgen van het werken met het ICT programma. Het samenstellen van een werkgroep om dit proces te realiseren behoort ook tot de taken. Hierbij hoort ook het schrijven van beleid waarin dit programma wordt geborgd. En erop toezien dat dit beleid wordt opgevolgd.

2.4 Wetenschappelijk onderzoek naar het gebruik van Kurzweil

Hier zal ik eerst uitleggen waarom dit onderzoek zich beperkt tot het ICT programma Kurzweil, hoewel er meer hulpmiddelen voor dyslectici zijn. Dit besluit heb ik genomen samen met de werkgroep dyslexie/ICT die ik op school heb opgezet. De overwegingen die hierbij een rol hebben gespeeld zal ik hierna noemen.

In de Dyslexie Hulpwijzer van Lexima³ wordt kort uitgelegd waar de verschillende hulpmiddelen voor dienen. Omdat wij op school een programma willen gebruiken dat behalve voorlezen ook kan ondersteunen bij het spellen, schrijven en leren (compenseren en remediëren), wordt de keuze beperkt tot het programma Kurzweil en Sprint. Dit zijn vergelijkbare programma's. Vaak wordt Sprint gebruikt voor het basisonderwijs en Kurzweil voor het voortgezet onderwijs. Dit omdat Kurzweil meer studiemogelijkheden en meer talen heeft. Dit is op de lagere school nog niet nodig. Een ander verschil tussen deze programma's is het gebruiksgemak. Voor het werken met het programma door de leerling maakt dit niet veel uit. Voor de leerkracht wel. Het scannen van leerstof bij het programma Sprint kost veel tijd. Bij Kurzweil kan de leerling dit zelf doen en is het betrekkelijk eenvoudig. De moeders, die aan de werkgroep deelnemen, zijn samen bij een collega van de stichting gaan kijken en proberen hoe het scannen met Sprint in zijn werk gaat. Daarnaast hebben zij ook het scannen met Kurzweil geprobeerd. Het verschil in gebruiksgemak was erg groot. Ook het resultaat verschilt. Bij Kurzweil is de scan exact hetzelfde als het origineel. Dat is bij Sprint niet altijd zo. Zie voor het verslag van de moeders bijlage ...Dit heeft voor ons de doorslag gegeven om de proef met Kurzweil aan te gaan.

In Nederland is nog geen wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het gebruik van Kurzweil. Wel zijn er peilingen gedaan om een beeld te krijgen van de effecten. Het onderzoek "De meerwaarde van ICT hulpmiddelen op de leerprestaties en het sociaal-emotioneel functioneren van leerlingen met dyslexie": *"laat zien dat er positieve relaties bestaan tussen het gebruik van ICT hulpmiddelen en leerprestaties van kinderen met dyslexie enerzijds en hun sociaal –emotioneel functioneren anderzijds."* (Hardenberg, Roetenberg, & Kleintjens, 2010)

Van der Leij (Leij A. v., 2010) heeft onderzocht of auditieve ondersteuning bij toetsen helpt. Het blijkt dat dyslectici uiteindelijk op hetzelfde niveau presteren als niet-

³ (Lexima, 2010)

dyslectici. De conclusie is dat auditieve ondersteuning helpt. Dit geldt echter niet voor de anderstalige dyslectici, zij profiteren hier niet of nauwelijks van.

In Amerika is wel onderzoek gedaan naar de effecten van het gebruik van Kurzweil. Het "Iowa Assistive Technology Text Reader Project" is een onderzoek dat veel wordt genoemd in deze context. Hier is het meerjaren effect van het gebruik van Kurzweil bestudeerd. In het eerste jaar zijn er 32 kinderen gevolgd, 20 hiervan werden in het jaar daarna ook gevolgd. *"Hierbij werd gekeken naar lees- en leerprestaties en de invloed op bepaalde gedragingen."* (Maurer, 2007) De uitkomsten waren zeer positief. Samenvattend: leerlingen waren in staat om tweemaal zoveel informatie te verwerken, begrijpend lezen ging vooruit, men rapporteerde vele positieve effecten op het leren en het gedrag en het werken met Kurzweil ging goed. (Maurer, 2007)

Omdat Lexima in Nederland distributeur is van het programma en dus belang heeft bij een positieve uitslag(dit onderzoek is te vinden op de site van Lexima), heb ik gezocht naar de originele onderzoeksresultaten. Op de website van Closing the Gap (computer technology in special education en rehabilitation) heb ik het verslag van het originele onderzoek gevonden en wordt dit inderdaad bevestigd.

Ook Braams (Braams, 2003/4) verwijst naar wetenschappelijk onderzoek (Hecker e.a.,2002) waaruit blijkt dat het programma leerlingen helpt om beter en sneller te gaan lezen en zij tevens hun aandacht er beter bij kunnen houden.

"Scholen die investeren in compenserende dyslexie-ICT investeren in "het nieuwe leren"en creëren daarmee een uitdagende leeromgeving. Het rendement daarvan laat zich voor dyslectici vertalen in meer leesplezier, grotere motivatie en betere schoolprestaties." (Janssen, 2005) In het Protocol Leesproblemen en Dyslexie groep 5-8 (Scheltinga, Gijsel, van Druenen, & Verhoeven, 2011, p. 169)wordt gesproken over: "Compenseren door inzet van ICT". Hier stelt men dat er leerlingen zijn die ondanks alle intensieve begeleiding onvoldoende in staat zijn om functionele lees- en schrijftaken uit te voeren. *"Gebruik van compenserende hulpmiddelen bevordert de zelfredzaamheid, versterkt het competentiegevoel en motiveert hen om te blijven lezen en schrijven. "*

Elkind (Elkind, 1998) vertelt over onderzoek waarin naast effectiviteit op het lezen ook is gekeken naar het effect op de concentratie: " effect of the reading machine on endurance". Hieruit blijkt de aandacht toe te nemen door het gebruik van computerprogramma's *"They were able to increase the time they could sustain attention(endurance) while reading before their attention wandered or before they had to take a break. This result is especially important since most of these participants reported in pretesting interviews that*

they had difficulty reading for extended periods; some could not even read for 15 minutes, and seventy-five percent reported a limit of half hour or less.”

Uit de evaluatie van zijn onderzoek zijn de volgende cijfers gekomen:

Vraag	Mee eens	Mee oneens	Neutraal
Lezen is minder vermoeiend	73%*	4%	23%
Lezen is minder stressvol	73%*	19%	8%
Is de combinatie van lezen en luisteren moeilijk?	12%	62%	27%
Het helpt je met het lezen op school?	73%*	12%	15%
Zou je het programma willen gebruiken voor lezen?	85%**	8%	8%

Er hebben 26 deelnemers geantwoord

** Het significantie niveau is .01

*Het significantie niveau is .05

2.5 Sociaal - emotionele aspecten van dyslexie

In literatuur over dyslexie kom je veel informatie tegen over de sociaal-emotionele gevolgen van dyslexie. Dit kan gaan over spanningen, het zich ongelukkig voelen of faalangst van het kind tot het ontwikkelen van een depressie. (Bosman & Braams, 2005, pp. 213-223) Ook het hebben van een zwakke concentratie en het ontwikkelen van probleemgedrag op school kunnen het gevolg zijn. Braams (Braams, 2001, p. 17&122) zegt hierover: *“die spanningen worden veroorzaakt doordat het dyslectische kind vaak geen loon naar werken krijgt, dingen moet doen die hem of haar erg veel moeite kosten, niet kan wat anderen kunnen.”*

“Bij niet tijdige of onvoldoende hulp en steun kunnen de frustraties en de spanningen echter leiden tot ernstige gedragsstoornissen en tot stemmingsstoornissen.”

“Kinderen die in groep drie problemen hebben met het leren lezen en spellen, kunnen in een zeer korte tijd (enkele maanden) een behoorlijke faalangst ontwikkelen.” Uit onderzoek gedaan naar het voorkomen van depressie en angst bij basisschoolleerlingen met dyslexie en een normgroep zonder dyslexie blijkt dat significant meer leerlingen met dyslexie boven de klinische grens voor depressie zaten dan leerlingen uit de normgroep. Na een half jaar behandeling voor dyslexie bleken de angstgevoelens significant te dalen tot op het niveau van de normgroep. De depressiegevoelens daalden ook maar waren nog steeds hoger dan in de normgroep. (Bosman & Braams, 2005) Er is recent een peiling gedaan die onder andere de effecten van ICT- hulpmiddelen tracht te meten in Nederland. Hieruit blijkt dat zelfvertrouwen van de leerlingen lijkt te groeien door het gebruik van de ICT- hulpmiddelen. (Leij A. v., 2003)

2.6 Coachen van leerkrachten in een veranderingsproces.

Zowel het werken met dit specifieke computerprogramma als het uitvoeren van het nog vast te stellen beleid voor dyslectische leerlingen vraagt veranderingsbereidheid van de leerkracht. *“Omdat veranderen niet voor iedereen even prettig is, is het van belang dit goed te coachen.”* (Kloosterboer, 2005) De leerkrachten zullen bewust onbekwaam worden door de vragen die ik hen stel in de interviews. Mijn leiderschapsstijl zal ik aanpassen aan de situatie. (Blanchard, 2007) Omdat de leerkrachten die aan de pilot deelnemen enthousiaste beginners zijn, (O1; lage competentie hoge betrokkenheid ; want nog nooit met het programma gewerkt maar wel overtuigd van het nut hiervan), ben ik in mijn begeleiding van hen begonnen in S1; het bieden van veel sturing maar nog weinig ondersteuning. Als snel bleek meer ondersteuning nodig te zijn. Hun ont-

wikkeling was verplaatst van O1 naar O2. Dit is het moment waarop de leerkracht verwacht had dat nu alles wel vanzelf zou gaan. Voor mijn begeleiderschap betekende dit dat ik vanuit S2 ging begeleiden: veel sturing en veel ondersteuning. Zo hoop ik hen uiteindelijk via fase O3 (gematigd tot hoge competentie en wisselende betrokkenheid) naar O4 (hoge competentie en hoge betrokkenheid) te kunnen brengen. Hierbij pas ik steeds mijn begeleiderschap aan, van steunen naar delegeren.

Motivatie is inherent aan willen veranderen. Hiervoor is het ten eerste van belang dat de noodzaak van de verandering door iedereen wordt ervaren. Het benoemen van de voordelen van het doel kan draagvlak creëren. (Furman & Ahola, 2009, p. 99) Daarnaast moet rekening worden gehouden met de “verandermoeheid” (Kloosterboer, 2005) die op mijn school speelt. Aan de hand van het APS⁴ model voor het vaststellen van de verandercapaciteit van een team heb ik de situatie van mijn school bekeken. Het ingevulde model heb ik als bijlage bijgevoegd. Hieruit heb ik geleerd dat het vooral het aspect kracht ontbreekt in mijn team. Tijdens mijn praktijkonderzoek heb ik hier rekening mee gehouden. Dit heb ik gedaan door het aantal deelnemende leerlingen en leerkrachten te beperken en bovendien zoveel mogelijk de leerkracht te ontzien. Omdat de motivatie sterk aanwezig was bij de deelnemende leerkrachten ben ik van daaruit met hen aan het werk gegaan. Ik heb geïnventariseerd waar hun motivatie vandaan kwam. Motiverende redenen waren het zien van frustraties bij dyslectische leerlingen in de klas, het ervaren van een competentie tekort om deze leerlingen goed te begeleiden, het zelf hebben van dyslexie, of het zelf hebben van dyslectische kinderen.

2.7 Passend Onderwijs en inclusie

Het beginsel van gelijke behandeling is een van de grondwettelijke pilaren van onze samenleving. Het accepteren van de verschillen tussen mensen is een voorbeeld dat onze school de kinderen zeker mee wil geven. Wij willen onze kinderen laten zien dat iedereen waardevol is. Dit kunnen we onder andere doen door ieder kind op school welkom te heten. In de Index voor Inclusie 2009, p.3: “*Inclusie begint zodra het proces van nadenken over de school als welkome school is begonnen*”. (Booth & Ainscow)

Het is een continu proces om alle betrokkenen zich welkom te laten voelen op de school en het leren en participeren van alle leerlingen te versterken.

De stichting waar onze school bij hoort, heeft in het strategisch beleidsplan voor de 2101-2014 staan: *"alle scholen bieden passend onderwijs aan in de richting van inclusief; de onderwijsbehoeften centraal, uitgaan van de talenten van de kinderen."* (Berg, 2010) Als school willen we in onze basiszorg een Vooruitgroep en speciale hulp voor dyslectische leerlingen aanbieden. Dyslectische leerlingen komen op iedere school voor en moeten de kans krijgen op een school in de buurt het onderwijs te volgen.

In de rapportage aan de Tweede Kamer wordt een aantal punten genoemd met betrekking tot dyslexie en het basisonderwijs:

"Scholen en leerkrachten maken niet altijd gebruik van alle beschikbare mogelijkheden. Een cultuuromslag is nodig om ook deze groep leerlingen een passend onderwijsaanbod te bieden. De invoering van Passend Onderwijs per 1 augustus 2011 zal naar verwachting een aantal positieve effecten op dit knelpunt met zich meebrengen."

"Naar verwachting zal de zorgplicht van de gezamenlijke schoolbesturen ook bijdragen aan de bewustwording van scholen dat zij een verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van deze groep dyslectische leerlingen." (Dijksma, 2008)

In Amerika is wetgeving voor invoering van inclusief onderwijs. Alle scholen zijn daar inclusieve scholen. Scholen mogen geen leerlingen weigeren, bij ons kan dat wel. Kurzweil wordt daar als een goede ondersteuning gebruikt bij studenten met "learning disabilities" enkele uitspraken van leerlingen tijdens een onderzoek naar de effecten van Kurzweil zijn: *"I understand the material better when I see and hear it"* en *"it improves my ability to understand because the words I would not be able to say without it"*.⁵ (Epps, 2007)

Ook is in Amerika onderzoek gedaan naar het gebruik van Kurzweil bij leerlingen met leesproblemen én ADHD. Het onderzoek is geen wetenschappelijk onderzoek maar een thesis gedaan door een student voor de graad van "educational specialist". In zijn thesis legt hij uit waarom het onderzoek niet aan de eisen van wetenschappelijk onderzoek voldeed. De uitkomsten zijn echter hoopvol en er zal verder onderzoek worden gedaan. (Weiland, 2006) Hieruit blijkt dat ook in Amerika wordt gezocht naar de mogelijkheden om leerlingen op een optimale manier in het reguliere (inclusieve)onderwijs te begeleiden.

⁵ (Epps, 2007)

2.8 Theorie-Persoon-Praktijk

Het lezen over dyslectische leerlingen heeft mij gesterkt in het willen vergroten van de mogelijkheden om deze leerlingen op onze school te begeleiden bij het volgen van hun onderwijs. De problematiek waar deze kinderen tegenaan lopen is divers en kan zeer ingrijpend zijn. Door hen de hulp van een ICT middel te bieden, vergroten wij de kans dat zij zowel het basisonderwijs als ook het voortgezet onderwijs succesvol kunnen volgen.

De theorie heeft mij geleerd dat leesonderwijs op verschillende manieren verbeterd kan worden. Hierbij is het gebruiken van het protocol leesproblemen geschikt om doelgericht onderwijs te geven. Leerkrachten kunnen hieruit leren wat zij van de leerlingen mogen verwachten en hoe zij hen zover kunnen brengen. Ook kan ik hierin zelf als intern begeleider mijn rol in dit proces terugvinden. Dit betekent voor mij in de praktijk dat ik het protocol zal gebruiken in de begeleiding van de leerkrachten. Bovendien zal ik zorgen dat dit wordt ingevoerd en dat de leerkrachten voor de groep waarin zij werken het protocol in de klas hebben staan.

Wat betreft theorie over ICT hulpmiddelen heb ik geleerd dat deze hulpmiddelen vele voordelen bieden aan dyslectische leerlingen. Dit had ik al wel verwacht. Door deze theoretische onderbouwing kan ik een eventuele aanschaf van dit programma op onze school verantwoorden. Dit is nodig omdat het inzet van de leerkrachten vraagt en bovendien een investering van de school vraagt.

2.9 Begrippenkader

Aanvankelijk lezen: dit is de periode waarin het kind leert lezen en spellen.

Basiszorg: De zorg die de school zelf in en om de groepen en binnen de eigen organisatie biedt aan alle leerlingen.

Beginnende geletterdheid: is de periode van vier tot zes jaar waarin de ontluikende geletterdheid zich voortzet. Daarom wordt deze periode ook wel ontluikende geletterdheid genoemd.

Borgen: verankeren van de verandering/ het beleid, het ingevoerde programma

Brede school: Een brede school is een netwerk van voorzieningen voor kinderen, jongeren en gezinnen in de buurt, met de school als middelpunt. Een brede school werkt samen met organisaties voor kinderopvang, welzijnsinstellingen, peuterspeelzalen, bibliotheken en instellingen voor sport en cultuur. Brede scholen komen vooral voor in het primair onderwijs (po), maar ook steeds vaker in het voortgezet onderwijs (vo) (De Rijksoverheid).

Compenserende maatregelen: *“dit zijn maatregelen die de gevolgen van de (technische) lees- en /of spellingproblemen minimaliseren bij teksten lezen of produceren.”* (Wentink & Verhoeven, 2004)

Dispenserende maatregelen: *“dit zijn maatregelen waarbij de leerling ontheffing krijgt van bepaalde opdrachten. Een voorbeeld is dat de leerling mondeling in plaats van schriftelijk overhoord wordt bij topografie, omdat het onthouden van de spelling van plaatsnamen hem onevenredig veel inspanning kost.”* (Wentink & Verhoeven, 2004)

Dyslexie is *“een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of het spellen op woordniveau.”* (Kleijnen, et al., 2008)

Fonemisch bewustzijn: Een specifieke gevorderde fase van het fonologisch (klanken) bewustzijn waarbij kinderen in staat zijn eenlettergrepige woorden in afzonderlijke klanken op te delen.

Functionele geletterdheid: kennis en vaardigheden die een kind in staat stellen om geschreven taal te gebruiken als middel voor communicatie en informatieverwerking'

Herfstsignalering: Bijna iedere leesmethode heeft in de herfst van groep drie een toets waarbij vaste onderdelen worden getoetst. Bij de leesmethodes waar geen herfstsignalering is ontwikkeld, kan de leerkracht de toets eenvoudig zelf ontwikkelen. Hierbij lettend op de punten die in het Protocol Leesproblemen en Dyslexie groep 3 worden genoemd.

Inclusie: dit houdt in dat kinderen met een beperking er helemaal bij horen. Het is een stapje verder dan passend onderwijs.

N=1: (N=1 persoon) Individueel gericht onderzoek(casestudie). N geeft het aantal personen aan dat bij dit onderzoek is betrokken.

Ontluikende geletterdheid: (werd voorheen ook wel voorbereidend lezen genoemd)de periode van nul tot vier jaar waarin het jonge kind door middel van de mondelinge taalontwikkeling steeds meer inzicht verwerft in de functies van geschreven taal

Passend onderwijs: Dit is een beleidstraject dat beoogt het onderwijs voor kinderen met meer of minder ingewikkelde ontwikkelingsvragen meer passend te maken: onderwijs en ondersteuning op maat. (Hoffmans C. J., 2005, p. 5)

Prevalentie: Het aantal gevallen van dyslexie dat voorkomt.

Remediërend: verbeterend, lerend.

Triangulatie: een driehoeksmeting, in het geval van dit onderzoek gaat het erom verschillende soorten metingen te doen (vragenlijst, interview, observatie)en met verschillende groepen(ouders, leerkrachten en leerlingen) om zo een meer betrouwbaar beeld te kunnen vormen.

Voortgezet technisch lezen: dit is het vervolg op het aanvankelijk lezen. Meestal vanaf groep vier.

Vooruitgroep: Zo wordt op onze school de groep kinderen genoemd die meer begaafd zijn en uitdaging in de klas missen. Om hen toch een uitdagende leeromgeving te bieden, kunnen zij in de Vooruitgroep een aangepast programma volgen. Zij gaan hier één keer per week naar toe.

Zorgcontinuüm: hiermee bedoel ik het continuüm (aansluitend geheel) van zorg op het gebied van lezen, leesproblemen en dyslexie in het basisonderwijs. (Struiksma, 2005)

Hoofdstuk 3 onderzoeksmethodologie:

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat beschreven hoe het onderzoek is opgebouwd en welke vorm voor het onderzoek is gebruikt. Ook staat beschreven hoe de data zijn verzameld en wie daarbij betrokken waren. Welke middelen voor dit onderzoek zijn gebruikt en wat de afwegingen daarbij zijn. Tot slot wordt verteld hoe er is omgegaan met validiteit, ethische kwesties en triangulatie.

3.2 Opbouw van het onderzoek

Aan het begin van het onderzoek is informatie gezocht over verschillende hulpmiddelen voor dyslectici. Deze informatie is verkregen uit literatuurstudie en een cursus bij Lexima waarin de verschillende hulpmiddelen aan bod kwamen en konden worden uitgetest.

Deze informatie is besproken in een speciaal voor dit onderzoek opgerichte werkgroep dyslexie/ICT op de school waarin twee ouders, drie leerkrachten, de remedial teacher en de intern begeleider (ik) plaatsnamen. Er is besproken wat de verschillen en overeenkomsten zijn en wat de voor- en nadelen zijn. Ook is er met verschillende middelen gewerkt om zelf te ervaren hoe deze in de praktijk werken. Met elkaar hebben we een keuze gemaakt voor het ICT programma Kurzweil.

Nadat tot een keuze was gekomen, was de volgende stap een pilot met dit programma op school starten om te kijken of dit inderdaad het goede programma is en of het haalbaar is op deze school.

Aan dit onderzoek werkten een vijftal leerkrachten en drie leerlingen mee. Ook twee ouders namen deel aan het begeleiden van de leerlingen en leerkrachten bij het programma. Zij konden praktische hulp bieden zoals het scannen van benodigd materiaal.

De pilot is voor een periode van vijf weken gepland. Terwijl de pilot liep, heb ik verder onderzoek gedaan naar wat nodig is in de school om eventueel dit programma in te voeren.

Naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek zal worden besloten wat het advies van de werkgroep zal zijn. Afhankelijk van de uitkomsten van de deelvragen zal een vervolg worden bepaald.

3.3 De onderzoeksmethode

Dit onderzoek bestaat uit een literatuur onderzoek en een praktijkonderzoek. Bij dit praktijkonderzoek laat ik me leiden door het “Model van Stufflebeam”. Dit kent vier fasen, waarbij ik in de laatste fase een verantwoord advies schrijf. *“Dat onderzoek kan betrekking hebben op uitgangspunten, op problemen of behoeften van de doelgroep, op mogelijk in te zetten middelen en materialen, op organisatorische aspecten en op vereiste competenties van degenen die de methode zullen gaan gebruiken. (..)Het onderzoek kent vier fasen: probleemanalyse, ontwerp, beproeving, kennisconstructie. Er is verwantschap met de programma-evaluatie, vooral de ontwikkelingsgerichte vormen van programma evaluatie (Stufflebeam & Shinkfield, 1985)”*. (Harinck, 2009, pp. 133 & 63-64)

3.4 De onderzoeksvraag en de deelvragen.

De onderzoeksvraag is:

“Welke factoren zijn van belang en wat is daarbij mijn rol als intern begeleider bij het invoeren van een computerprogramma voor dyslectische leerlingen in de school. Hierbij is van belang dat zowel de leerkracht als de leerling zich voldoende ondersteund weten.”

De deelvragen zijn:

1. Wat is dyslexie?
2. Wat zegt wetenschappelijk onderzoek over het gebruik van hulpmiddelen op de computer voor dyslectici, toegespitst op het programma Kurzweil
3. Welke competenties heb ik als intern begeleider nodig om leerkrachten te kunnen coachen bij het werken met een nieuw computerprogramma.
4. Welke competenties heeft de leerkracht nodig om met dit nieuwe programma om te gaan tijdens het onderwijsproces, zodat ik mijn begeleiding hierop af kan stemmen.
5. Hoe creëer ik draagvlak binnen het team.
6. Hoe bepaal ik de veranderkracht van het team
7. Hoe ervaart de leerling de lessen met en zonder het programma Kurzweil
8. Hoe ervaart de leerkracht het werken met het computerprogramma in de groep.

3.5 De onderzoeksinstrumenten

De vragenlijst.

Voor dit onderzoek had ik gegevens nodig over het functioneren en de ervaringen van de dyslectische leerlingen tijdens de les. Om deze gegevens voor en na het onderzoek goed met elkaar te kunnen vergelijken, vond ik een korte, gesloten vragenlijst het meest aangewezen instrument. Dit hoewel Harinck (Harinck, 2009, p. 85) benadrukt dat open vragen ter aanvulling nodig zijn omdat de antwoorden vaak onvoldoende informatief zijn. Ik wilde de vragenlijst niet te moeilijk maken omdat deze leerlingen moeite hebben met lezen. Daarbij wilde ik de leerkrachten bijna dezelfde lijst geven. Om dit op te vangen heb ik het semigestructureerd interview gebruikt. De vragenlijst voor de leerkracht heb ik gebaseerd op de vragen voor de leerling om zo te zien of de leerkracht het functioneren van de leerling anders of vergelijkbaar ervaart als de leerling zelf.

Voor de ouders heb ik wel gekozen voor een combinatie van gesloten en open vragen zoals Harinck aanraadt. Deze vragenlijst wordt voor het onderzoek afgenomen en aan het eind van het onderzoek. Critical friends hebben de vragenlijst bekeken en naar aanleiding hiervan heb ik de lijst bijgesteld en gebruikt.

De checklist.

De checklist heb ik gebruikt om goed in beeld te brengen wat al wordt gebruikt in het kader van het Protocol Leesproblemen. Hiervoor heb ik gebruik gemaakt van de “Zelfbeoordelinglijst voor leerkrachten bij de invoering van het Protocol Leesproblemen en Dyslexie”. (Wentink & Verhoeven, 2004) Aan de hand van deze lijst kan ik goed zien wat de leerkracht al gebruikt uit dit protocol. Ook heb ik gebruik gemaakt van de “Zelfbeoordelinglijst voor intern begeleiders” (Wentink & Verhoeven, 2004) om te zien welk niveau ik zelf heb. Deze lijst wordt alleen aan het begin van het onderzoek afgenomen omdat dit aangeeft wat de beginsituatie is van deze leerkrachten. Deze checklist gaf steeds de mogelijkheid van drie antwoorden. Waarbij een startniveau, ontwikkelingsniveau en ervaren niveau werden aangegeven.

Het interview.

Om een goed beeld te krijgen van het werken met het programma in de groep heb ik bij de leerkrachten en bij de leerlingen een interview afgenomen. De vragen voor de leerling waren gericht op het zelf werken met het programma en op wat het hen opleverde. De vragen voor de leerkracht waren gericht op de waarnemingen die zij tijdens de lessen in de klas deden. Dit is een semigestructureerd interview waarbij ruimte is voor de inbreng van de respondent. *“Het semigestructureerde interview heeft een onderwerp en een aantal hoofdvragen die aan de orde moeten komen.”* (Harinck, 2009, p. 94) Het wordt afgenomen bij de leerlingen en de leerkrachten. Aan het eind van het onderzoek om te vernemen hoe hun ervaring is met het programma. Deze lijst heb ik eerst aan critical friends voorgelegd en pas daarna gebruikt.

De observatie.

Voor deze observatie heb ik gekozen voor een gestructureerde observatie: *“Het instrument is makkelijker te gebruiken als het meer gestructureerd is.”* (Harinck, 2009, p. 83) Deze observatie doe ik bij de drie leerlingen die deelnemen aan het onderzoek. Zo kan ik zien hoe zij in de klas aan het werk zijn, als zij met Kurzweil werken en zonder dat zij met het programma werken. Het is een observatie aan de hand van een tijdsteekproef -formulier (Jeninga, 2008). Hierbij noteer ik iedere twintig seconden wat de leerling doet. Op deze manier hoop ik een zo getrouw mogelijk beeld te krijgen (triangulatie).

3.6 Triangulatie

Om het onderzoek zo waardevol mogelijk te maken, heb ik vanuit verschillende perspectieven informatie ingewonnen.

Ten eerste heb ik verschillende soorten informatiebronnen gebruikt. Hierdoor heb ik gegevens verkregen door observatie, interviews, vragenlijsten en het lezen van literatuur en informatie over het onderwerp. Ten tweede heb ik bij verschillende typen informant (Harinck, 2009) namelijk leerlingen, leerkrachten en ouders informatie en ervaringsgegevens ingewonnen.

3.7 Betrouwbaarheid en validiteit

De betrouwbaarheid en validiteit worden niet gemeten. Wel heb ik het onderzoek zo verantwoord mogelijk uitgevoerd. Daarbij heb ik mij steeds afgevraagd of het gebruikte instrument op de goede manier werd ingezet en bij de juiste personen.

3.8 Ethische kwesties.

Het onderzoek heb ik zo zorgvuldig mogelijk uitgevoerd. Daarbij heb ik mij gehouden aan de zes ethische uitgangspunten bij het praktijkonderzoek. (Boerman, 2008)

In dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van literatuur van derden. Dit heb ik via bronverwijzing aangegeven.

In de werkgroep ICT hulpmiddelen hebben ook twee ouders plaats genomen. Hierdoor kunnen we niet ieder onderwerp met de hele groep bespreken omdat dit de privacy van andere kinderen zou kunnen schaden.

Bij het deelnemen aan dit onderzoek is duidelijk gemaakt waartoe dit onderzoek dient. De ouders van de deelnemende leerlingen hebben een brief (zie bijlage) ondertekend waarin zij aangeven toestemming te geven voor deelname aan het onderzoek. In de brief is ook duidelijk gemaakt dat aan dit onderzoek geen rechten kunnen worden ontleend indien er geen vervolg komt op het onderzoek. In een nieuwsbrief die de school eens per maand uitgeeft aan alle leerlingen is vermeld dat dit onderzoek plaatsvindt en dat er een beperkt aantal leerlingen aan deelneemt. Voor vragen hierover kon men bij mij terecht. Aan het team heb ik ook verteld over het onderzoek en met welk doel dit wordt gedaan.

Hoewel ik graag zou willen dat uit het onderzoek blijkt dat dit een geschikt programma voor onze school is, ben ik mij bewust dat de uitkomst ook anders kan zijn. Dit zal ik dan zo transparant mogelijk weergeven en onderbouwen.

Om de privacy van alle deelnemers te waarborgen heb ik de namen veranderd evenals de naam van de school.

Hoofdstuk 4: data en analyse resultaten

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van mijn onderzoek geanalyseerd en met elkaar vergeleken. Vermeld moet worden dat mijn onderzoeksgroep zeer beperkt is, namelijk drie leerlingen, hun ouders en vijf leerkrachten. Hier zijn twee redenen voor. Ten eerste zijn er op iedere school maar een beperkt aantal dyslectische leerlingen, zo ook op deze school. Ten tweede was het om praktische redenen niet mogelijk om alle dyslectische leerlingen van deze school bij het onderzoek te betrekken. Dit heeft direct gevolgen voor de uitkomsten van mijn onderzoek. Daarnaast is er geen controlegroep. Dit maakt dat de gegevens niet vergeleken kunnen worden met een groep die geen hulpmiddel gebruikt. Een controlegroep had moeten bestaan uit leerlingen die in dezelfde groep les krijgen en eenzelfde mate van dyslexie hebben. Een dergelijke groep was niet beschikbaar.

De kwantitatieve gegevens heb ik weergegeven in cirkeldiagrammen(taartpuntfiguur) omdat dan het effect het meest duidelijk te zien is. De percentages heb ik daarbij niet opgenomen. Dit omdat de onderzoeksgroep zeer klein is. Dit zou dan misleidend kunnen zijn. (Harinck, 2009, p. 118) De kwalitatieve gegevens verkregen uit de interviews heb ik verwerkt in een matrix zoals Miles en Huberman (Harinck, 2009, p. 126). Zij hebben deze procedure van ordenen in een matrix bekend gemaakt. Dit *“vergemakkelijk de interpretatie van gegevens”* (Harinck, 2009, p. 126)

4.2 Respondenten

Voor dit onderzoek heb ik gegevens verzameld in drie onderzoeksgroepen. Dit om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen.

De eerste groep is de groep van directe gebruikers, dit zijn de drie leerlingen. Hen heb ik voor het werken met Kurzweil een vragenlijst laten invullen over het werken in de klas bij de vakken tekst verwerken/ taal en geschiedenis. Deze vragenlijst heb ik hen na vijf weken werken met Kurzweil weer laten invullen, met de vraag om hem nu in te vullen zoals het werken gaat mét het programma. Daarnaast heb ik hen geïnterviewd over het werken met het programma. Dit is een semigestructureerd interview omdat ik hen de gelegenheid wilde geven tot een eigen inbreng.

De tweede groep zijn de indirecte gebruikers, de vijf leerkrachten. Ook hen heb ik voor het werken met Kurzweil een vragenlijst laten invullen over het werken in de

klas bij de vakken tekst verwerken/ taal en geschiedenis. Met dit verschil dat de vragen bij hen gaan over de leerlingen in de klas en niet over henzelf. Deze vragenlijst heb ik hen na vijf weken werken met Kurzweil weer laten invullen, met de vraag om hem nu in te vullen zoals het werken gaat mét het programma. Daarnaast heb ik hen geïnterviewd over het werken met het programma. Dit is een semigestructureerd interview omdat ik hen de gelegenheid wilde geven tot een eigen inbreng.

De derde groep is de oudergroep. Hen heb ik vooraf een vragenlijst laten invullen waarbij het vooral ging om de indruk die zij van hun kind krijgen over het volgen van de lessen. Na vijf weken heb ik hen dezelfde vragen weer laten invullen om te kijken of er in hun ogen iets is veranderd.

De uitkomsten van deze vragenlijsten heb ik als bijlage bijgevoegd.

De respons op de vragenlijst en de interviews van de leerlingen is 100%.

De respons op de vragenlijst voor de ouders is ook 100%.

De respons op de vragenlijst voor de leerkrachten is 80% (van de vijf leerkrachten heeft één leerkracht niets ingeleverd.)

De interviews bij de leerkrachten zijn voor 100% uitgevoerd.

Bij de leerkrachten heb ik ook de zelfbeoordelinglijst voor leerkrachten bij de invoering van het Protocol Leesproblemen en Dyslexie (Wentink & Verhoeven, 2004) in laten vullen. De respons was hier 60 %.

4.3 De resultaten

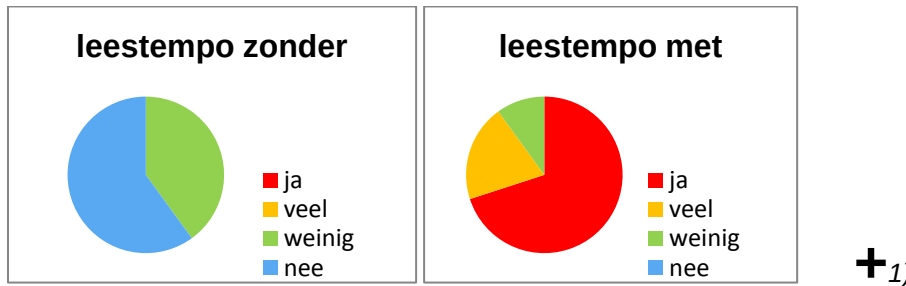
Ten eerste hier de onderzoeksresultaten van de groep van de leerlingen. Hiermee krijg ik antwoord op de vraag hoe de leerling het werken met het programma ervaart en of de effectiviteit hierdoor verandert. Ook de autonomie en de succeservaringen komen zo in beeld.

De vragenlijst die zij hebben ingevuld heeft betrekking op het vermogen om de lessen goed te kunnen volgen. Hierbij zijn van belang dat zij snel genoeg een tekst zelfstandig kunnen doorlezen, maar ook dat zij een tekst snel genoeg mee kunnen lezen als de leerkracht die voorleest. Als dit niet lukt, kunnen concentratieproblemen ontstaan dus daar heb ik ook naar gevraagd. Verder heb ik het begrijpen van de teksten en het maken van opdrachten in de vragenlijsten verwerkt.

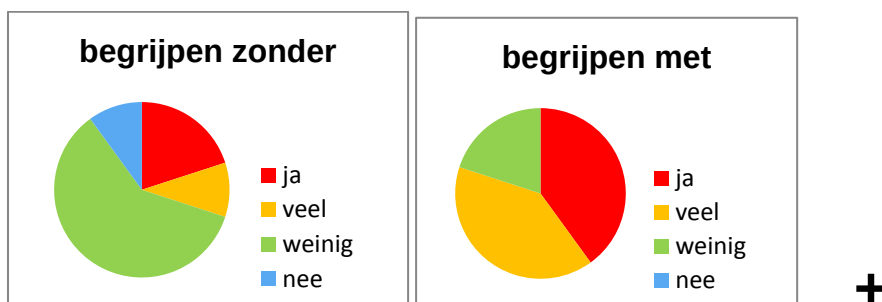
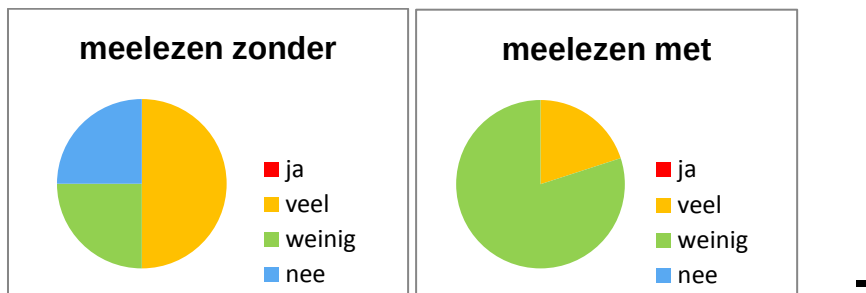
Vragenlijst leerlingen:

Zonder = zonder Kurzweil Met = met Kurzweil

N=3⁶

1) de + of – die naast de figuur staat, geeft een vooruitgang of achteruitgang aan.

Samenvatting: In de beleving van de leerlingen kunnen zij sneller meelezen. Opvallend is wel dat de vraag die ik daarvoor had gesteld, “*lees je de tekst mee als de leerkracht voorleest*”, veranderd van de helft “veel meelezen” naar een heel klein deel meelezen:

⁶ Zie begrippenkader voor uitleg N=

De hulp die zij eerder nodig hadden lijkt te zijn verminderd. Wel is opvallend dat op een bepaald punt hulp niet nodig was en nu kennelijk wel. Bij navraag bleek dit te maken te hebben met het programma zelf.

Het semigestructureerd interview met de leerlingen

De uitkomst van het semigestructureerde interview is hieronder verwerkt in een matrix. Daarbij heb ik een ordening gemaakt naar verschillende aspecten.

	Gebruik	Hulp	Gevoel	Vakken
Leerling 1	- het scannen ging nog niet zo goed. + verder werkt het erg makkelijk	+ Het helpt met lezen, soms met blokje mee-lezen, soms alleen luisteren. + de juf hoeft niet meer alles voor te lezen. + werk sneller af.	+ het geeft me een beter gevoel dat ik nu meer zelf kan doen en mijn werk eerder af heb.	Aardrijkskunde, taal, geschiedenis, spelling, tekst verwerken.
Leerling 2	+ het was even wennen maar gaat nu goed.	+ alles gaat sneller omdat ik niet zelf hoeft te lezen en te schrijven. + ik kan meer zelf doen.	+ ik hoef nu minder werk mee naar huis te nemen, daardoor heb ik meer vrije tijd. +Het leren is ook makkelijker.	Taal, geschiedenis, aardrijkskunde, Engels.
Leerling 3	Werkt erg prettig en met F3 kan ik zonder muis werken.	+Het scheelt tijd omdat het programma helpt met lezen. +als ik de vraag hoor, zet ik op stop en schrijf het antwoord op.	+ ik ben sneller klaar want ik hoef niet zelf te lezen, dat kan ik toch niet goed.	Rekenen, taal, documentatieles, aardrijkskunde, geschiedenis, spelling.

	Weten/kunnen	Problemen	Aanschaffen	Adviezen
Leerling 1	Je moet goed kunnen opslaan en hoe een computer en het programma werken. Ik wil nog leren scannen.	Nee.	Ja	Leerlingen die ermee willen werken moeten goed naar de uitleg luisteren.
Leerling 2	Waar de toetsen zitten, welke combinaties je nodig hebt, scannen en printen. Ik wil leren hoe ik de spellingcontrole aan een uit zet.	Bij de rekenles probeerde het programma scheef gedrukte plaatjes voor te lezen, dit gaat niet.	Ja	Een typecursus op de laptop zetten. Als je dan klaar bent met je werk, kun je die oefenen.
Leerling 3	Hoe het programma werkt. Hoe je kunt opslaan. Ik zou een typecursus willen doen.	Bij docu werd de vraag op het verkeerde moment voorgelezen.	Ja	In groep 7 ook voor Engels gebruiken.

Samenvatting: De leerlingen ervaren dat zij meer zelfstandig werken, minder hulp nodig hebben van de leerkracht.

De observatie van de leerlingen

De taakgerichtheid van deze leerlingen ziet er volgens het tijdsteekproef formulier (Jeninga, 2008) als volgt uit:

	Leerling 1		Leerling 2		Leerling 3	
Categorie	Zonder %	Met %	Zonder %	Met %	Zonder %	Met %
Taakgericht aan het werk	70	89	43	87	80	85
Kijkt afwezig rond of staart voor zich uit	23		45	10	7	8
Stoort andere leerlingen						
Loopt door de klas						2
Doet iets anders	7	11	12	3	13	5
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Samenvatting: de taakgerichtheid van alle drie de leerlingen is duidelijk verbeterd.

Hoe heb ik de observatie uitgevoerd: hierbij heb ik drie keer per minuut, dus iedere twintig seconden, genoteerd wat de leerling deed. In totaal heb ik per leerling steeds twintig minuten geobserveerd. Daarna heb ik de aantallen omgerekend naar procenten, waarna bovenstaande tabel ontstaat. Hieruit is af te lezen dat de taakgerichtheid vooruit lijkt te zijn gegaan. Aan de leerlingen is aan het begin van de pilot uitgelegd hoe zij met Kurzweil gaan werken. Dit was voor de leerlingen duidelijk. Toch heb ik bij leerling 1 het volgende waargenomen wat voortaan voorkomen zou moeten worden: hij begon te werken met Kurzweil zonder koptelefoon op. Terwijl er wel degelijk werd voor gelezen. Daarna zag ik hem in het menu van alles opzoeken. Hij was tekstballonnen aan het maken, later werden dit wolkjes. Ook zat hij met de muis te spelen. Over mijn waarnemingen heb ik als dyslexiecoach een gesprek met hem gehad. Later heb ik nog een observatie bij hem gedaan, zonder dat hij dit in de gaten had en die resultaten heb ik hier verwerkt.

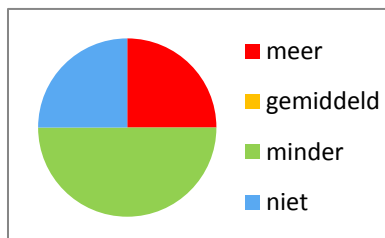
Ten tweede de resultaten van de groep leerkrachten. Hiermee inventariseer ik hoe ik mijn begeleiding op de leerkracht af kan stemmen. Bovendien kan ik zo de effecten van het werken met Kurzweil voor het klassenmanagement waarnemen.

In de vragenlijsten heb ik gelet op het gebruiksgemak in de klas, de effecten die het heeft op de leerling in de ogen van de leerkracht en de hulp die de leerling nodig

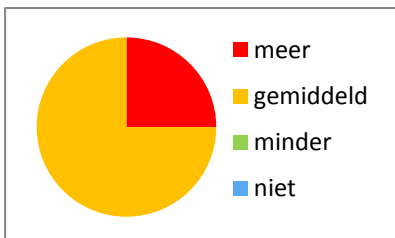
heeft van de leerkracht. Een aantal opvallende uitkomsten laat ik hieronder zien, het totale beeld is te vinden inde bijlage.

De vragenlijst leerkrachten

Meelezen zonder

Meelezen met

+

Leestempo zonder

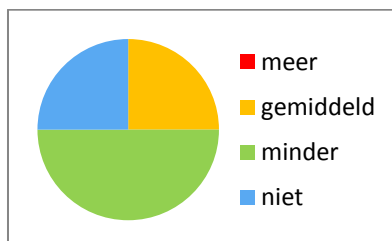

Leestempo met

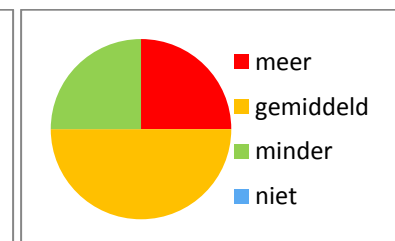

+

Leesbegrip zonder

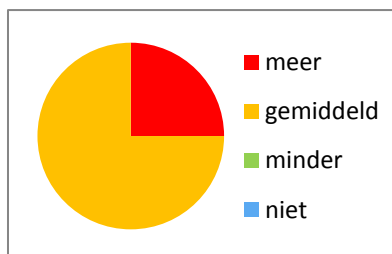

Leesbegrip met

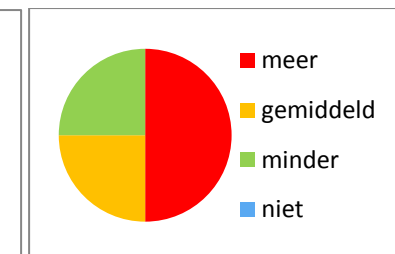

+

Hulp zonder

Hulp met

-

Samenvatting: De leerkrachten ervaren een vooruitgang wat betreft het lezen van de leerling. Daarnaast ervaren zij dat er meer hulp nodig is tijdens de les.

Semigestructureerd interview leerkrachten

De gegevens uit het semigestructureerde interview heb ik verwerkt tot een matrix. Hierbij heb ik de ordening aangebracht vanuit de eigen ervaring van de leerkracht, wat de leerkracht ziet bij de leerling, wat de leerling nodig heeft voor het programma, of we het programma aan moeten schaffen en welke tips de leerkracht nog heeft.

	Eigen ervaring met het gebruik van Kurzweil		Observatie bij de leerling	
	Gebruiksgemak	Nodig	Leerling	Problemen
Leraar 1	+ Goede ondersteuning tijdens de lessen vooral de voorleesfunctie, makkelijk te gebruiken	Accu, stopcontact, verlengsnoer, meer aansluitpunten internet.	+Voorleesfunctie werkt goed. +Meer zelfstandigheid -Werkt wat trager door interesse voor de laptop - Il. Voelt zich meer competent -Il. Toonde meer begrip voor de leerstof, dit blijkt doordat hij minder hoeft te vragen.	- opslaan lukte niet altijd. dit kan aan de laptop liggen.
Leraar 2	+ super	Meer laptops	-bleef startproblemen houden -helpt hem wel bij het lezen. + geeft hem wel meer zelfvertrouwen	-de Il. Vergat in het begin op te slaan. Het mapje moest regelmatig worden geleegd.
Leraar 3	+ prettig , geen problemen, scannen erg eenvoudig.	Goede inzet en wat hulp	+ goede leeshulp + geeft de Il. Meer zelfvertrouwen en concentratie.	-het geluid werkte niet altijd goed, vervorming van de stem
Leraar 4	+ positieve ervaring. Gebruiks -vriendelijk.	Meer laptops	+Heeft geen individuele instructie meer nodig, +maakt hem zelfstandiger +meer zelfvertrouwen.	Soms verkeerde uitspraak door Kurzweil
Leraar 5	+ niets meer voorlezen, Il. Accepteert dyslexie nu beter.	Alle materiaal in een bestand op het netwerk. Hulpouders en werkgroep.	+ de druk wordt van het lezen afgenomen, waardoor gewoon lezen ook beter gaat. +meer zelfvertrouwen + werk is nu leesbaar.	Het werk lag niet altijd klaar, taak van de Il.

	Wat moet de leerling weten/ kunnen om met het programma te werken?	Moet de school het programma aanschaffen en welke tips heb hiervoor?	
Leraar 1	Werken met een computer, met het programma kunnen scannen, typen in tempo en tekstvakken onder de vraag zetten.	Ja	Schoolbrede uitleg, en leerkrachten zelf laten proberen. De leerling moet zelfstandig genoeg zijn om alles klaar te kunnen zetten als het programma nodig is in een les.
Leraar 2	Werk opslaan, scannen, typen in tempo	Ja	Snel aanschaffen.
Leraar 3	Typen en opslaan	Ja	Een speciale commissie om af en toe te assisteren bij probleemvragen.
Leraar 4	Werkbalk begrijpen, typen.	Ja	Een centrale persoon die de leerlingen eerst goed instrueert. De leerkracht moet ook goed weten hoe het programma werkt.
Leraar 5	Scannen, printen, opslaan, in mapjes, computer aansluiten, typen.	Ja	Werkgroep dyslexie. Op de L-schijf alle boeken en toetsen zetten. Per kind mapjes waar zij hun werk in kunnen op slaan zodat de leerkracht het daaruit kan na kijken.

Samenvatting: de leerkrachten vinden het gebruiksgemak van dit programma prettig. Zij willen graag dat de school dit gaat aanschaffen.

Checklist leerkrachten

De zelfbeoordelinglijst (Wentink & Verhoeven, 2004) is door drie leerkrachten ingevuld, deze gegevens heb ik geordend en hieronder weergegeven. Iedere X staat voor het antwoord van één leerkracht.

1= startniveau

2= proces van verandering

3= ervaren niveau

Leerkrachtenlijst protocollen zelfbeoordelingslijst.											
Inter-persoonlijk competent(SBL)				Vakinhoudelijk en didactisch competent(SBL)				Organisatorisch competent(SBL)			
	1	2	3		1	2	3		1	2	3
1		X X X		16	X X	X		23			XXX
2		X	XX	17		X	XX	24			XXX
3		X X	X	18		X	XX	25		X	XX
4			XX	19	XXX			26		X	XX
5		X	XX	20		X	XX	27		X	XX
6		X X	X	21	X	XX		28		XX	X
7			XXX	22	XX	X		29			XXX
8		X	X X					30		X	XX
9		X	X X								
10	XXX										
11			XX X								
12			XXX								
13			XXX								
14	X	X X									
15		X	X								

Competent in samenwerken met collega's (SBL)				Competent in samenwerken met de omgeving(SBL)				Competent in reflectie en ontwikkeling(SBL)			
	1	2	3		1	2	3		1	2	3
31		XXX		35	X		XX	38			XXX
32	X	X		36		X	XX	39		X	XX
33	X	X	X	37	XXX			40	X	X	X
34		XX	X								

Samenvatting: Een aantal vragen heb ik blauw gekleurd. Dit zijn de vragen waaruit een startniveau blijkt. Hieronder heb ik deze vragen vermeld.

Vraag 10: *“Ik signaleer lees- en /of spellingproblemen met behulp van het stappenplan van het Protocol Leesproblemen en Dyslexie”.* Hier geven de drie leerkrachten aan dit niet te gebruiken.

Vraag 16: *“ik heb voldoende kennis van het Protol leesproblemen en Dyslexie om het op een adequate manier toe te passen en ben in staat het te vertalen naar mijn eigen onderwijs praktijk.”* Twee van de leerkrachten hebben geen voldoende kennis, één leerkracht geeft aan dit te ontwikkelen.

Vraag 19: *“Ik gebruik de cd-rom behorende bij het Protocol Leesproblemen en Dyslexie als bron bij het voorbereiden van de interventies.”* Ook deze vraag gaat direct over het Protocol en alle drie de respondenten geven aan dit niet te gebruiken.

Vraag 22: *“het protocol Leesproblemen en Dyslexie is ingevoerd in mijn onderwijspraktijk.”* Twee respondenten geven aan dit niet te hebben ingevoerd, één geeft aan in het veranderingsproces te zijn.

Vraag 32: *“opgedane kennis en ervaringen worden tijdens een teamvergadering gedeeld met alle andere leerkrachten.”* Twee van de respondenten geven aan dit niet te doen, terwijl de andere leerkracht zich hier in een veranderingsproces bevindt.

Vraag 37: *“ik heb regelmatig contact met de onderwijsbegeleidingsdienst over het gebruik van het Protocol Leesproblemen en Dyslexie.”* Geen van de leerkrachten heeft dit contact met de onderwijsbegeleidingsdienst.

Checklist intern begeleider

Zelf heb ik de zelfbeoordelinglijst voor intern begeleiders ingevuld om mijn eigen niveau waar te kunnen nemen. Zo weet ik waar ik voor mijn begeleiding nog meer kennis moet ontwikkelen. De X staat voor een antwoord.

1= startniveau

2= proces van verandering

3= ervaren niveau

Zelfbeoordelinglijst intern begeleider bij de invoering van het Protocol voor Leesproblemen en dyslexie															
Vakinhoudelijk en didactisch competent				Competent in het samenwerken met collega's				Competent in reflectie en ontwikkeling				Competent in het aansturen van vernieuwingen			
	1	2	3		1	2	3		1	2	3		1	2	3
1			x	9		X		11			X	15			x
2			x	10			x	12			X	16			x
3		X						13			X	17		x	
4	x							14			X	18		x	
5			x												
6			x												
7			x												
8		X													

Samenvatting: De intern begeleider moet op een aantal punten nog verder ontwikkelen. Wat betreft het aansturen van vernieuwingen en op vakinhoudelijk gebied.

Vraag 4: "Ik verwijst naar de cd-rom behorende bij het Protocol Leesproblemen en Dyslexie als bron wanneer ik met leerkrachten de toetsmomenten en interventies doorneem." Hier verwijst ik niet naar. Deze cd-rom is niet aanwezig op school.

De derde groep is de groep van ouders. Zij hebben een vragenlijst ingevuld die ik na vijf weken werken met Kurzweil nog eens heb laten invullen. Deze vragenlijsten heb ik alleen als bijlage bijgevoegd. Waarbij de lijsten per ouderpaar zijn verwerkt. Twee paar ouders hebben aangegeven dat hun kind het goed heeft op school. Dit is niet veranderd na het gebruik van Kurzweil. Wel geven zij aan dat hun kind veel zelfstandiger is door het werken met dit programma. Het zelfvertrouwen van hun kind is verbeterd. Ook geven zij aan dat hun kind het prettiger vindt om vakken als tekst verwerken te maken omdat dit nu beter gaat. De ouders van het andere kind geven aan dat hun kind wel emotionele problemen heeft op school en dat dat is verminderd doordat hij met dit programma kan werken.

Hoofdstuk 5 Conclusies:

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik de antwoorden die ik heb gevonden op mijn deelvragen weer-geven. Ik zal deze relateren aan de literatuur. De conclusies die ik hieruit kan trekken en de validering van deze conclusies zal ik bespreken. Verder zal ik aanbevelingen doen naar aanleiding van het onderzoek.

5.2 Conclusies

Welke antwoorden geven de resultaten van mijn praktijkonderzoek op mijn deelvragen.

1. Wat is dyslexie:

“Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanle-ren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of het spellen op woordniveau.”
(Kleijnen, et al., 2008)

2. Wat zegt wetenschappelijk onderzoek over het gebruik van hulpmiddelen op de computer voor dyslectici, toegespitst op het programma Kurzweil:

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat het gebruik van een ICT programma de leerlingen helpt bij het verbeteren van hun prestaties. Daarnaast blijkt het ook op so-ciaal-emotioneel gebied goede resultaten te hebben.

3. Welke competenties heb ik als intern begeleider nodig om leerkrachten te kunnen coachen bij het werken met een nieuw computerprogramma.

De intern begeleider moet competent zijn in het aansturen van vernieuwingen en in het samenwerken met en begeleiden van collega's. Daarnaast moet de intern bege-leider kennis hebben van de fasen die een leerkracht doorloopt bij het omgaan met een nieuw programma en in staat zijn hier zijn begeleiding op af te stemmen. Ook moet de intern begeleider zelf met het computerprogramma om kunnen gaan.

4. Welke competenties heeft de leerkracht nodig om met dit nieuwe programma om te gaan tijdens het onderwijsproces, zodat ik mijn begeleiding hierop af kan stemmen.

De leerkracht moet in staat zijn om met computers om te gaan. De leerkracht moet organisatorisch competent zijn. De leerkracht moet in staat zijn om de leerling te coachen bij het omgaan met het computerprogramma. “ *Attitude en deskundigheid van docenten zijn de variabelen die er het meest toe doen. Dit wordt uit onderzoek steeds duidelijker. Cyclische scholing en collegiale consultatie zijn professionaliseringsvormen om dit te bevorderen.*” (Smeets & Kleijnen, 2008)

5. *Hoe creëer ik draagvlak binnen het team.*

Het antwoord op deze vraag heb ik gebaseerd op Reteaming (Furman & Ahola, 2009, p. 15 & 43) Stap vier; “ de voordelen van het doel onderzoeken” werkt motiverend. De voordelen van “het doel onderzoeken” heeft direct te maken met de vijf regels die aan de motivatie ten grondslag liggen. De motivatie wordt bevorderd door de voordelen van het doel te zien. Factor 2:” *het doel is waardevol voor je*” Reteaming is een manier om een veranderingsproces aan te pakken waar ook gedurende de verandering mee kan worden begonnen. Je hoeft niet per definitie met stap één te beginnen. Door de resultaten van de pilot is al veel draagkracht gecreëerd in het team.

6. *Hoe bepaal ik de veranderkracht van het team*

Deze kan bepaald worden aan hand van het APS model voor veranderingsbereidheid. Hieruit blijkt dat de betrokkenheid van het team vergroot moet worden. Dit zal ik doen door aan de deelnemende leerkrachten te vragen tijdens vergaderingen verslag te doen over de ervaringen die zij hebben met het ICT programma. Wat betreft motief zal ik inzetten op de visie van het hele team op de leeszwakke en dyslectische leerling. Hierbij zal het “bewust onbekwaam” worden van het team een doel zijn waarmee de wil tot competentie ontwikkeling ontstaat.

Voor dit veranderingsproces is de belangrijkste pijler die ontwikkeld moet worden de draagkracht in het hele team; het zich gehoord voelen van de teamleden, het borgen en onderhouden van de gemaakte afspraken.

7. *Hoe ervaart de leerling de lessen met en zonder het programma Kurzweil*

De leerlingen ervaren de lessen zowel met als zonder het programma Kurzweil als prettig. Hierin is niet veel veranderd. Dit heeft mij verbaasd. Uit onderzoek(zie bladzijde 19; de sociaal emotionele aspecten.) blijkt namelijk dat de problemen die kinderen hebben met lezen tot frustraties en spanningen kunnen leiden. Vaak krijgen zij “onterechte kritiek”zoals Braams (Braams, 2001, p. 16) zegt. Ook zegt hij dat de pro-

blemen soms genegeerd worden door leerkrachten. Met de leerlingen heb ik dit apart besproken. Uit dit gesprek blijkt dat zij zich op deze school gesteund voelen door de leerkrachten. Dit is natuurlijk zeer positief om te horen en heb ik teruggekoppeld naar de leerkrachten en het team. Wel blijkt uit de vragenlijsten en interviews die ik heb afgenomen dat de leerlingen het lezen *tijdens* de les als prettiger ervaren. Doordat zij met het werken met het ICT programma meer zelf kunnen doen en hun werk eerder afhebben. Hieruit spreekt de autonomie die uit veel onderzoek steeds weer naar voren komt als een belangrijk winstpunt. Uit de vragenlijsten voor de leerlingen blijkt dat het werken met Kurzweil goed lukt. Op de meeste punten is vooruitgang geboekt.

Een paar punten geven minder of geen vooruitgang te zien:

Het meelesen van de tekst is niet verbeterd. Bij navraag bij de leerling(daarna ook aan de leerkracht) bleek deze vraag niet goed gesteld te zijn(volgende keer ook een leerkracht als critical friend inschakelen). De leerlingen lezen de tekst namelijk niet altijd mee als de leerkracht bij geschiedenis of taal voorleest.

Het opschrijven van de antwoorden is niet verbeterd. Bij navraag aan de leerkrachten blijkt dit te maken te hebben met het nog niet snel genoeg kunnen typen.

De leerling heeft meer hulp nodig tijdens de les, dit heeft te maken met de relatieve onbekendheid met het programma. De verwachting is dat dit na een langere periode van gebruik zal verbeteren.

Tot slot is de tijd om die hulp te geven is iets verminderd. Dat de tijd om hulp te geven iets is verminderd is een punt waar ik nog verder naar ga vragen, want dit verbaast me.

Vooruitgang is te zien op alle andere punten: leestempo is beter, het begrijpen van de tekst, concentreren, zelfstandig lezen van de teksten, minder spellingfouten. Dit komt overeen met de resultaten uit het onderzoek in Iowa (Maurer, 2007); de lees- en leerprestaties nemen toe. Uit het onderzoek van Elkind (Elkind, 1998) blijkt dit ook.

Ook het interview dat ik bij de leerlingen heb afgenomen geeft een positief beeld. Zij willen alle drie dat het programma wordt aangeschaft. Zij hebben ook alle drie het gevoel dat het sneller werkt, dit in tegenstelling tot de leerkrachten die ervaren dat het wat meer tijd kost. Het geeft hen een goed gevoel dat zij nu zelfstandig aan het werk zijn.

Uit de observatie blijkt dat bij de drie leerlingen de taakgerichtheid is toegenomen. Dit kan een neveneffect van dit programma zijn. Elkind (Elkind, 1998) zegt over lezen door dyslectische leerlingen: “ *and interrupt their reading frequently to recover from fatigue and stress.*” Verderop zegt hij: “*By using a computer reading machine (....) with better comprehension, and with less stress and fatigue.*”

De ouders geven in de vragenlijsten informatie over hun kinderen zoals zij dat thuis zien. De ouders geven aan dat hun kind het werken met Kurzweil leuk vindt, het heeft de zelfstandigheid vergroot, en ook het zelfvertrouwen wordt genoemd als vooruitgang.

8. Hoe ervaart de leerkracht het werken met het computerprogramma in de groep

De leerkrachten geven in de vragenlijsten aan dat vooruitgang is geboekt op alle fronten; leesbegrip, meelesen, zelfstandig lezen, leestempo, autonomie, behalve bij de benodigde hulp. Dit heeft wellicht te maken met de onbekendheid met het programma. Het zou ook te maken kunnen hebben met leerkrachtvaardigheden of klassenmanagement. Uit gesprekken met de leerkrachten is mij duidelijk geworden dat het voornamelijk een probleem van leerkracht vaardigheden is. Hiervoor zal nascholing in het werken met Kurzweil een oplossing zijn. Daarnaast heb ik met hen afgesproken dat ik in de klas kom observeren om een beeld te krijgen van het klassenmanagement. Hier zal ik mijn begeleiding als intern begeleider zich de komende tijd wat betreft de leerkrachten verder op richten.

Tijdens de interviews geven de leerkrachten voornamelijk positieve effecten aan. De zelfstandigheid van de leerling is groter, leerling voelt zich meer competent, individuele instructie behoefte is verminderd. Het werken in de klas is voor de leerkracht niet belastend, het is een gebruiksvriendelijk programma. Hierbij is door een aantal leerkrachten aangegeven dat de hulp vanuit de moeders van de werkgroep onontbeerlijk is.

De vragenlijst die ik aan de ouders heb gegeven, heeft weinig informatie opgeleverd. Dit is niet zo bezwaarlijk voor het onderzoek. Wel heb ik mij afgevraagd hoe dit komt. De ouders waren wel bereid mee te werken; dit blijkt doordat de vragenlijsten allemaal snel retour zijn gekomen. Daarom heb ik de vragenlijst zelf nog eens kritisch doorgenomen. Hoe zou ik deze lijst ervaren als het over mijn eigen kind ging? Zou ik op een vragenlijst invullen dat mijn kind sociaal-emotionele problemen heeft, en ook hoe ernstig die zijn? Nee. Niet alle vragen zijn goed geformuleerd. Beter zou het geweest zijn als ik met de ouders een persoonlijk interview had gehad. Waarschijnlijk had ik dan meer informatie gekregen.

De gegevens die ik heb verzameld bij de ouders, leerkrachten en leerlingen met de vragenlijsten, interviews en observaties, hebben een positief resultaat opgeleverd. Voor de leerlingen met dyslexie op onze school biedt dit programma zeker mogelijkheden en de leerkrachten kunnen er goed mee werken. We hebben nog niet kunnen waarnemen wat het met de resultaten van de leerlingen doet. Wel hebben we kun-

nen waarnemen dat de leerlingen wat zij lezen beter begrijpen. Ook ervaren zij meer autonomie doordat zij niet meer hoeven te wachten tot iemand hen kan helpen met voorlezen. De leerkrachten ervaren ook dat het een vooruitgang is. Zij zien de leerling zelfstandig werken. Het neemt de druk af van het gewone lezen. Zo vertelde een leerkracht dat de leerling tijdens de gewone leesles, als de leerling zelf een boek leest, ineens echt aan het lezen is.

De leerkracht voelt zich meer competent omdat de leerling nu iets geboden kan worden wat zijn ontwikkeling stimuleert.

De resultaten zullen aan het team worden voorgelegd. Dan zal met elkaar worden besloten of wij dit programma aan gaan schaffen. Ons advies zal zijn om dit zeker te doen.

Een aantal stappen zal nog gezet moeten worden voordat met succes het programma bij onze dagelijkse praktijk hoort:

Als intern begeleider zal ik het dyslexie beleid schrijven en bespreken in het team. Hierin moet vermeld worden dat wij met het hele team hebben gekozen voor werken met het programma Kurzweil. Hierin moet ook het borgen van het programma worden opgenomen. Via “de Achtbaan”, een cyclisch model voor ontwikkeling van beleid en kwaliteit (Rijkschroeff & van Roosmalen, 2003) kunnen we het programma jaarlijks evalueren. Verder moet hierin opgenomen worden de deskundigheidsbevordering die nodig is om met dit programma te werken. Voor dit beleid heb ik een eerste opzet gemaakt die ik als bijlage¹¹ heb bijgevoegd. Deze is nog niet af, hiermee ga ik pas verder als er toestemming is om op school het programma aan te schaffen.

Voordat we in de groepen vijf tot en met acht de leerlingen met het programma kunnen laten werken, is het noodzakelijk dat de leerkrachten hiermee kunnen werken. Hiervoor adviseer ik om vanuit Lexima een dag begeleiding aan te vragen.

Sinds kort werken wij op school met het netwerk “De klas.nu”. Dit is voor onze ICT coördinator nog helemaal nieuw. Zij zal begeleiding nodig hebben om dit programma op het netwerk in goede banen te leiden. Er zijn mapjes nodig waar de leerlingen hun gemaakte werk in op kunnen slaan. Zodat de leerkracht deze later kan nakijken.

Er moet bekeken worden welke leerstof we voor het programma aan moeten schaffen via Dedicon⁷ en welke leerstof we zelf moeten scannen. De leerstof die gebruikt gaat worden met Kurzweil zal op het netwerk gezet moeten worden. Een mogelijkheid hiervoor is om dit met de ouders uit de werkgroep te doen. In samenspraak met de ICT coördinator.

Voortzetting van de werkgroep is noodzakelijk.

Uit het invullen van de zelfbeoordelinglijst voor leerkrachten over de invoering van het Protocol voor Leesproblemen en Dyslexie kan ik opmaken dat de leerkrachten wel degelijk goed op de hoogte zijn van leesproblemen en hierop allerlei interventies uitvoeren. Zij zijn echter niet of nauwelijks op de hoogte van het protocol waardoor interventies misschien te laat en/of verkeerd worden uitgevoerd. Dit protocol is vanuit de overheid ingevoerd en het is belangrijk om dit op school te gebruiken. Zo kunnen we meer structuur aanbrengen in de leesbegeleiding. Een aanbeveling is dan ook om het Protocol Leesproblemen en Dyslexie (Wentink & Verhoeven, 2004) in te voeren vanaf groep één tot en met acht.

5.3 aanbevelingen voor de school

Naar aanleiding van de conclusies uit mijn onderzoek heb ik de volgende aanbevelingen geformuleerd:

- Het invoeren van het protocol Leesproblemen in de hele school.
- Het aanschaffen van het ICT programma Kurzweil
- Implementatie van het programma met gebruikmaking van het kwaliteitsinstrument de Achtbaan (Rijkschroeff & van Roosmalen, 2003)
- Cyclische scholing van het team gericht op het programma Kurzweil
- Deskundigheidsbevordering voor de ICT leerkracht gericht op het programma Kurzweil
- Collegiale consultatie van de leerkrachten onderling
- Het schrijven van een zorgplan en beleid waarin het ICT programma Kurzweil is opgenomen
- De werkgroep ICT/dyslexie voortzetten

⁷ Dedicon zet oa. Schoolboeken om in voorgelezen tekst.

Hoofdstuk 6: Evaluatie en reflectie op het onderzoek

Het onderzoek is anders gelopen dan ik gepland had. Op verzoek van de school zou ik in eerste instantie aan de slag gaan met handelingsgerichte groepsplannen. Mijn onderzoeksplan hiervoor is ook goedgekeurd. Door de gewijzigde situatie op school sloot het onderzoek naar de handelingsgerichte groepsplannen niet meer aan bij de behoefte van de school. In overleg met de huidige interim directie is het een onderzoek geworden naar de mogelijkheid om op school een ICT programma in te voeren voor dyslectische leerlingen.

Het formuleren van een nieuwe onderzoeksvraag was opnieuw een flinke uitdaging. Voor het formuleren van een goede onderzoeksvraag blijkt het onontbeerlijk om goed in de literatuur over het onderwerp thuis te zijn. Daarbij wilde ik ook mijn POP (persoonlijk ontwikkelings plan) in de gaten houden. Welke competenties wilde ik tijdens deze opleiding verder ontwikkelen. Welke van deze competenties kan ik bij dit onderzoek ontwikkelen?

Te lang heb ik me gericht op de onderzoeksvraag en de bijbehorende deelvragen. Dit leverde veel tijdsdruk op waar ik het wel even moeilijk mee heb gehad. Uiteindelijk ben ik toch aan de slag gegaan. Hierbij hebben ook zeker mijn studiegenoten een positieve bijdrage gehad. Maar bovenal mijn partner die me alle ruimte gaf om te werken aan het onderzoek en ook nog eens feedback wist te geven!

Het doel van het doen van onderzoek voor deze master, namelijk een onderzoeken-de houding aanleren, ben ik uiteindelijk heel waardevol gaan vinden. Ik heb gemerkt dat het werken aan een praktijkonderzoek je dwingt om goed na te denken over waar je mee bezig bent. In de praktijk heb ik gezien dat men zomaar iets in kan willen voeren of veranderen, maar dat dit vaak niet de juiste weg is. Daardoor kunnen goede plannen en ideeën totaal mislukken.

Door het formuleren van een onderzoeksvraag en deelvragen en het vinden van antwoorden hierop, het in kaart brengen van de veranderkracht van het team, het leren begeleiden van veranderingsprocessen in een team, het coachen van leerkrachten, het interviewen van de leerkrachten en het creëren van draagvlak is het mogelijk een blijvende verandering teweeg te brengen. Ook het weten hoe een organisatie is opgebouwd en welke krachten hierbij spelen, hebben mij veel geleerd.

Ik heb geleerd hoe kwetsbaar een veranderingsproces kan zijn maar ook hoe stimulerend. Tijdens mijn onderzoek heb ik gezien hoe leerkrachten met hun leerlingen omgingen. Er was bijvoorbeeld een leerling die vol enthousiasme aan zijn juf ging uitleggen hoe ze moest scannen voor het programma Kurzweil. Hij wist hoe het moest, hij voelde zich competent en zijn juf wilde het graag van hem leren! Doordat de leerkracht zich gesteund voelde in het veranderingsproces had zij de rust en ruimte om hem deze succeservaring te laten hebben.

Doordat het werken met dit programma zo binnen vaste en beperkte kaders is begonnen, heeft niemand zich overvallen of onder druk gezet gevoeld. De leerkrachten hebben ook bewust een stem gehad in het proces. Zij kozen de vakken uit waarmee de leerlingen met het programma konden beginnen. Ook het aantal keer per week werken met het programma hebben zij bepaald.

Afhankelijk van de fase in het veranderingsproces heb ik geprobeerd mijn rol als begeleider situationeel aan te passen. Soms heb ik leerkrachten gesteund, op andere momenten heb ik meer begeleid. Hierbij heb ik gebruik gemaakt van het denken over veranderingsprocessen in vijf kleuren; het Kleurdenken. (de Caluwé & Vermaak, 2007) Zo vond ik het een uitdaging om vanuit het Geeldrukdenken de win-win situaties te creëren. Daarnaast heb ik gemerkt dat ik als persoon graag vanuit het Groendrukdenken werk. Voor mij is het belangrijk om mensen te helpen groeien. Het liefst wil ik dat mensen het gevoel hebben dat zij het helemaal zelf gedaan hebben. Omdat ik ervan overtuigd ben dat mensen pas dan veranderen als zij dit van binnenuit voelen. Toch heb ik ook vanuit het Blauwdrukdenken gewerkt omdat ik graag met een duidelijk plan werk. Ik ben geen sterke leider maar dit kan ik wel versterken als ik vooraf een goed stappenplan heb en weet wat ik wil.

Tijdens het praktijkonderzoek heb ik ook gewerkt aan de competenties die ik in mijn POP heb genoemd. Mijn POP heb ik aangepast toen ik van onderwerp veranderde.

Uit mijn onderzoek is gebleken dat het protocol Leesproblemen en Dyslexie bij de leerkrachten niet bekend was. Daarom ben ik nu bezig om dit bij de leerkrachten bekend te maken en in te voeren. Dit onderdeel van de zorgstructuur wil ik op school verder ontwikkelen. Het is een onderdeel van competentie drie: *“draagt zorg voor de overdracht van de zorgstructuur binnen de school aan de individuele groepsleraar. (coördinerend handelen met individuele groepsleraren).”*

Door mijn onderzoek op een open manier op te zetten, daarbij rekening houdend met de verandercapaciteit van het team, heb ik geprobeerd een klimaat te creëren waarin mensen weer open staan voor veranderingen. Uitbreiding naar het hele team is de volgende stap. Hiervoor schrijf ik een concept – beleid dat in het hele team besproken kan worden. Zo wil ik competentie vijf verder ontwikkelen: *“initieert en onderhoudt een werkklimaat waarbinnen de ontwikkeling van gemeenschappelijke visies en teamleren mogelijk wordt. (inter-persoonlijk handelen in een team met leraren).”*

Het begeleiden van de leerkrachten in het omgaan met dyslectische leerlingen heeft centraal gestaan in mijn onderzoek. Op verschillende manieren. Ten eerste natuurlijk de protocollen maar ook het gebruik van het programma Kurzweil. Verder was kennisconstructie erg belangrijk. Er is veel informatie over dyslexie die ik graag paraat heb om door te geven aan de leerkrachten. Zij willen graag weten hoe ze de dyslectische leerling zo goed mogelijk kunnen begeleiden maar hebben daar nog veel vragen bij. Zij komen dan bij mij om raad en ik probeer hen maximaal te ondersteunen. Het programma Kurzweil kan hierbij een grote steun zijn. Kunnen werken met het programma is een vereiste om de leerling in de klas te kunnen ondersteunen. Om als school dit programma aan te kunnen bieden aan de leerlingen is een verrijking van ons groepsmeesterschap. Competentie 2/6: *“draagt bij aan de verrijking van het persoonlijk/ groepsmeesterschap van (sub)groepen binnen het team, c.q. het hele team als totale groep (processen begeleiden bij individuele leerkrachten en in het team) “*. Ook competentie 8 heeft hiermee te maken: *“draagt zorg voor ondersteuning van (sub) groepen binnen het team, c.q. het team als totale groep in het vergroten, c.q. verwerven van handelingsbekwaamheid.(implementerend handelen in een team met leraren)”*.

Het praktijkonderzoek brengt een veranderingsproces teweeg waarmee ik aan competentie 10 heb gewerkt: *“draagt zorg voor explicitering van mentale modellen en subjectieve werkconcepten in relatie tot veranderingsprocessen.(processen begeleiden binnen de schoolorganisatie)”*.

Er is een aantal punten waar ik me de afgelopen periode op heb gericht en waar ik me de komende periode nog verder in wil bekwamen.

Ten eerste vind ik dat ik mijn leiderschap beter moet ontwikkelen. In mijn ogen moet een intern begeleider iemand zijn die soms een voortrekkersrol heeft, hierin verant-

woordelijkheid neemt en ergens voor durft te staan. Als intern begeleider sta je vaak alleen, tussen de leerkrachten en de directie in.

Ik heb gemerkt dat ik door mijn enthousiasme mensen mee kan nemen in een proces maar dat ik dat dan eng vind. Waarschijnlijk voel ik me dan te verantwoordelijk. Een onderzoek zoals we nu hebben gedaan zorgt ervoor dat ik goed weet waar ik het over heb waardoor ik de verantwoordelijkheid voor een verandering op me durf te nemen. Ook al is niet iedereen het met me eens.

Verder heb ik tijdens het onderzoek gemerkt dat ik het moeilijk vind om tijdens een interview de goede vragen te stellen, en ook echt door te vragen als dat nodig is.

Hier ga ik mij verder in bekwamen.

Het begeleiden van de leerkrachten ga ik ook nog verder ontwikkelen. Ik heb veel handvatten aangereikt gekregen die mij daarbij zullen helpen.

Dit onderzoek en deze opleiding hebben mij veel opgeleverd. Hier kan ik de komende tijd nog veel mee doen.

Ingeborg de Haan

Mei 2011

Literatuurlijst

Berg, J. v. (2010). Strategisch Beleidsplan 2010-2014. .

Boerman, R. (2008, Juni 6).

<https://portal.fontys.nl/instituten/oso/Intern%20Begeleider/Lesmateriaal/Lesmaterialen%20IB.aspx?PageView=Shared>. Retrieved Oktober 21, 2010, from <https://portal.fontys.nl/instituten/oso/Intern%20Begeleider/Lesmateriaal/Lesmaterialen%20IB.aspx?PageView=Shared>

Booth, T., & Ainscow, M. (n.d.). *Index voor Inclusie*. Retrieved Mei 7, 2011, from Index voor Inclusie: <http://www.indexvoorinclusie.nl/passendonderwijs.php>

Bosman, A. M., & Braams, T. (2005). Depressie en angst bij basisschoolleerlingen met dyslexie. *Tijdschrift voor orthopedagogiek* , 213-223.

Braams, T. (2001). *Dyslexie: een complex taalprobleem*. Deventer: Boom.

Braams, T. (2003/4). Kurzweil 3000: een remedierend en compenserend programma voor het lezen. *Tijdschrift voor Remedial Teaching* , 35-37.

Callebaut, D. (2006). Dyslexieproblemen omzeilen met compenserende software. In D. Gombeir, *ICT en jongeren met extra zorg* (pp. 121-136). Mechelen: Wolters Plantyn.

de Caluwé, L., & Vermaak, H. (2007). *Leren Veranderen*. Deventer: Kluwer.

De Rijksoverheid. (n.d.). *Onderwerpen*. Retrieved Mei 2011, 7, from <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/brede-school/vraag-en-antwoord/wat-is-een-brede-school.html>

Dijksma, S. A. (2008). *Derde voortgangsrapportage passend onderwijs*. Den Haag: Sdu.

Elkind, J. (1998). *Computer Reading Machine for Poor Readers*. Los Altos, California: The Lexia Insitute.

Epps, J. (2007, Januari 9). <http://www.valdosta.edu/>. Retrieved Februari 20, 2011, from Valdosta State University: http://teach.valdosta.edu/are/Vol6no1/PDF%20Articles/EppsJ_JRA_ARE.pdf

Furman, B., & Ahola, T. (2009). *Reteaming; oplossingsgericht werken als veranderstrategie*. Barneveld: Uitgeverij Nelissen.

Gezondheidsraad. (1995). *Dyslexie. Afbakening en behandeling*. Den Haag: Gezondheidsraad.

Gijsel, M., Scheltinga, F., Druenen, M. v., & Verhoeven, L. (2011). *Protocol Leesproblemen en Dyslexie, groep 4*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Hardenberg, A. E., Roetenberg, A. A., & Kleintjens, H. T. (2010). *De meerwaarde van ICT hulpmiddelen op de leerprestaties en het sociaal-emotioneel functioneren van leerlingen met dyslexie*.

Hardenberg, A., & Roetenberg, A. (2009). *wetenschappelijke inzichten in de effecten van ICT bij dyslexie*. Retrieved januari 15, 2011, from Lexima: <http://www.lexima.nl/media/112950/annette%20roetenberg%20en%20alian%20hardenberg.pdf>

- Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Hoffmans, C. J. (2005). *beleidsinstrumenten taal/lezen & dyslexie*. Retrieved januari 15, 2011, from Masterplan dyslexie: <http://www.masterplandyslexie.nl/>
- Hoffmans, C. J. (2010). *Ijapunten voor basiszorg in het primair onderwijs*. Hoffmans & Heegsma.
- J. Visser i.s.m. Projectgroep Masterplan Dyslexie. (2006). *Eindrapport Masterplan Dyslexie*. 's-Hertogenbosch: Masterplan Dyslexie.
- Janssen, R. J. (2005). Best practice: "ICT voor leerlingen met dyslexie". *tijdschrift voor remedial teaching (themanummer dyslexie)* , 24-29.
- Jeninga, J. (2008). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen*. Centraal Boekhuis.
- Kleijnen, R., Bosman, A., de Jong, P., Henneman, K., Pasman, J., Paternotte, A., et al. (2008). Diagnose en behandeling van dyslexie. *dyslexie* . Bilthoven, Nederland: Stichting Dyslexie Nederland.
- Kleiner, A., & Kurzweil, R. C. *A description of the kurzweil reading machine and a status report on its testing and dissemination*. Cambridge, Massachusetts: Kurzweil Computer Products, inc.
- Kloosterboer, P. (2005). *Voor de verandering*. Den Haag: Sdu Uitgevers bv.
- Ledoux, G., Peetsma, T., Emmelot, Y., Boogaard, M., & Emans, B. (2006). *Evaluatie Masterplan Dyslexie*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Leij, A. v. (2010). *Dyslexie: een leerstoornis met ongekend potentieel - Prof. Dr. Aryan van der Leij*. Retrieved April 20, 2011, from Lexima: <http://www.lexima.nl/artikelen/diverse/verslagen-ndc-2010>
- Leij, A. v. (2003). *Leesproblemen en dyslexie*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Lexima. *Dyslexie Hulpwijzer*. Lexima.
- Maurer, S. A. (2007). *Iowa studie naar het meerjaren effect van Kurzweil 3000*. Iowa.
- Rijkschroeff, L., & van Roosmalen, T. (2003). *De Achtbaan; een cyclisch model voor ontwikkeling van beleid en kwaliteit*. 's-Hertogenbosch : KPC groep.
- Scheltinga, F., Gijssels, M., van Druenen, M., & Verhoeven, L. (2011). *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Smeets, J., & Kleijnen, R. (2008). *Technische maatjes bij dyslexie*. 's-Hertogenbosch: Masterplan Dyslexie.
- Stichting Meervoud. (2009, September). *Cursus Dyslexiecoach*. Vlaardingen, Zuid-Holland: Stichting Meervoud.
- Struiksma, C. (2005). *Organisatorisch Continuum*. 's-Hertogenbosch: Masterplan Dyslexie.
- VAPH/KOC. (2009, januari). *kenniscentrum hulpmiddelen*. Retrieved februari 11, 2011, from vlaams agentschap voor personen met een handicap: http://www.koc.be/kw/dyslexie/kw_dyslexie.pdf

Verhoeven, L., & van den Bos, K. (2004). *Leven met dyslexie*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Verhoeven, L., Aarnoutse, C., de Blauw, A., Boland, T., Vernooy, K., & van het Zandt, R. (1999). *Tussendoelen beginnende geletterdheid*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Weiland, C. J. (2006). Effects of Kurzweil 3000 as part of a reading program on the reading fluency and comprehension of four elementary-aged students with ADHD. Oxford, Ohio, Amerika: Miami University.

Wentink, H., & Verhoeven, L. (2001). *Protocol Leesproblemen en Dyslexie*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Wentink, H., & Verhoeven, L. (2004). *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5 - 8*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Bijlage 1

Aan de ouders van,

Zoals u ondertussen weet, willen wij voor ernstig dyslectische leerlingen een hulp-programma op de computer in gaan zetten. Omdat wij eerst willen weten wat de praktische gevolgen hiervan zijn in de groep, zowel voor de leerling als voor de leerkracht, gaan we dit beginnen met een pilot.

Uw kind neemt hieraan deel. Dit betekent dat vanaf de voorjaarsvakantie tot de meivakantie in de klas door uw kind wordt gewerkt met een demoversie van het programma Kurzweil.

Na de meivakantie zullen we de resultaten in de werkgroep ICT/dyslexie bespreken en beslissen of we dit programma gaan aanschaffen.

Omdat het een pilot is, kan het zijn dat dit niet wordt vervolgd. Wij vragen u daarom uw handtekening onderaan deze brief te zetten, waarmee u uw goedkeuring geeft voor deelname aan de pilot, en tevens aangeeft van tevoren te weten dat u geen rechten kunt ontlenen aan deze eenmalige pilot. Waarbij ik nog wel wil zeggen dat wij hopen dat de pilot slaagt zodat wij in het vervolg deze kinderen meer kunnen bieden dan wij tot nu konden doen.

Hartelijk dank voor deelname aan de pilot,

Met vriendelijke groet, namens de werkgroep ICT/dyslexie,

Ingeborg de Haan.

Handtekening ouders/verzorgers _____

Bijlage 2

xxxxxxx, 11 april 2011

Aan de ouders van.....

De afgelopen periode heeftmeegedaan aan de pilot met ICT programma Kurzweil.

Deze proef loopt tot de vakantie die aanstaande vrijdag 22 april begint.

In deze vakantie worden alle gegevens die we hebben verzameld bekeken en na de vakantie is er dan door de werkgroep ICT/dyslexie een vergadering waar besproken wordt hoe de pilot is verlopen.

Wij zullen dan tot een beslissing komen over de aanschaf van dit programma of een vervolg op de pilot.

Wij willen u daarom vragen om de vragenlijst die u aan het begin heeft ingevuld, nog eens in te vullen. Vraag acht is extra toegevoegd.

Alvast onze hartelijke dank voor het invullen van deze vragenlijst.

Met vriendelijke groet,

Ingeborg de Haan

Intern begeleider

.....

Bijlage 3

Dyslexie binnen onze school

Binnen de school is al enige tijd een werkgroep zich aan het verdiepen in de mogelijkheden die er zijn om **zeer ernstig** dyslectische leerlingen in de klas beter te begeleiden. In deze werkgroep hebben naast een aantal leerkrachten ook twee ouders plaats genomen. Ouders met veel ervaring op het gebied van dyslectische kinderen. Onze remedial teacher en intern begeleider hebben een cursus bij Lexima gevolgd waar alle mogelijkheden op het gebied van hulpmiddelen voor dyslectische leerlingen werden besproken. Uit deze cursus kwam een mogelijke keuze voor onze school tussen twee ICT- programma's naar voren. Aansluitend hebben de beide ouders zich verdiept in het werken met deze programma's. In de werkgroep hebben wij één en ander besproken en een voorlopige keuze gemaakt voor het programma Kurzweil. Omdat we nu graag willen weten hoe het werken in de klas bevalt, gaan we van de voorjaarsvakantie tot de meivakantie beginnen met een pilot. Aan deze pilot nemen drie leerlingen deel. Daarnaast zullen vijf leerkrachten en een ouder zich inzetten om hen te begeleiden. We zullen gesprekken met de betreffende ouders, leerlingen en leerkrachten voeren om te inventariseren of en welke knelpunten er zijn in het werken met dit programma in de klas. Naar aanleiding van deze pilot zullen we een besluit nemen over het aanschaffen van dit programma. Met de leerlingen (en hun ouders) die deelnemen hebben wij ondertussen contact opgenomen. In de volgende nieuwsbrief zullen we u op de hoogte houden van de ontwikkelingen. Hebt u nog vragen dan kunt u deze per email stellen aan Ingeborg de Haan idehaan@.....nl

Bijlage 4

Vragenlijst ouders

Toelichting op de vragen.

Hieronder treft u een vragenlijst aan. De vragenlijst is bedoeld om een beeld te krijgen van uw kind zoals u het schoolgaan van uw kind ervaart. Bij sommige vragen is een schaal weergegeven van 1 tot 7. Een 1 staat voor zeer positief en een 7 voor zeer negatief. De 2 tot en met 6 zijn de gradaties daartussen. Bij vraag zeven kunt u eventuele andere zorgpunten kwijt.

VRAGENLIJST OUDERS (waarbij 1 staat voor zeer positief en 7 voor zeer negatief) april 2011		
	Zonder Kurzweil	Met Kurzweil
Gaat uw kind graag naar school?	2,5	2
Waaraan merkt u dit, kunt u de drie meest opvallende aspecten noemen?	1.vrolijk 2.praat erover 3.vriendjes	1. wil graag KW uitleggen 2. vindt laptop fijn 3. kan zelfstandig werken
Kunt u drie lessen noemen die uw kind het meest leuk vindt? Graag in volgorde.	1.topo 2.aardrijkskunde 3.geschiedenis	1.topo 2.aardrijkskunde 3.geschiedenis
Kunt u drie lessen noemen die uw kind het minst leuk vindt? Graag in volgorde.	1.taal 2.docu 3.spelling	1. Spelling 2. Docu 3. Natuur
Heeft uw kind sociaal-emotionele problemen, zo ja: hoe ernstig zijn die problemen?	Nee,	Nee
Kunt u in volgorde van belangrijkheid drie punten noemen die daarbij een rol spelen?	1. 2. 3.	
Is er een specifiek probleem waar uw kind op school tegenaan loopt? <i>Niet voldoende en te langzaam werken.</i>		
Wat is het verschil nu uw kind met het programma Kurzweil werkt? <i>Hij vindt taal leuker om te maken. Kan geschiedenis nu zelfstandiger oppakken.</i>		

Toelichting op de vragen.

Hieronder treft u een vragenlijst aan. De vragenlijst is bedoeld om een beeld te krijgen van uw kind zoals u het schoolgaan van uw kind ervaart. Bij sommige vragen is een schaal weergegeven van 1 tot 7. Een 1 staat voor zeer positief en een 7 voor zeer negatief. De 2 tot en met 6 zijn de gradaties daartussen. Bij vraag zeven kunt u eventuele andere zorgpunten kwijt.

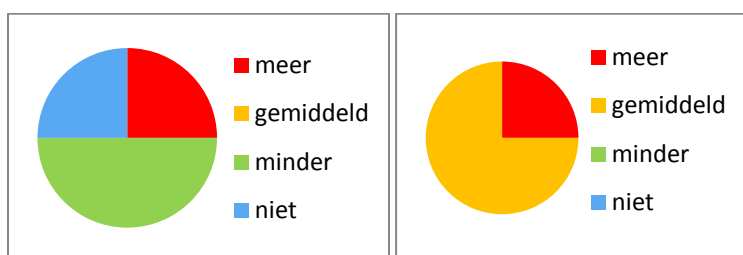
VRAGENLIJST OUDERS (waarbij 1 staat voor zeer positief en 7 voor zeer negatief) april 2011		
	Zonder Kurzweil	Met Kurzweil
Gaat uw kind graag naar school?	2,5	2,5
Waar aan merkt u dit, kunt u de drie meest opvallende aspecten noemen?	1. gaat vrolijk naar school 2. 3.	Vraagt om acht uur al of hij naar school mag.
Kunt u drie lessen noemen die uw kind het meest leuk vindt? Graag in volgorde.	1. rekenen 2. vooruitgroep 3. aardrijkskunde	1. rekenen 2. vooruitgroep 3. aardrijkskunde
Kunt u drie lessen noemen die uw kind het minst leuk vindt? Graag in volgorde.	1. spelling 2. tekst verwerken 3.	1. spelling 2. tekst verwerken
Heeft uw kind sociaal-emotionele problemen, zo ja: hoe ernstig zijn die problemen?	Ja, 6	4,5
Kunt u in volgorde van belangrijkheid drie punten noemen die daarbij een rol spelen?	1. geen vriendjes in de klas 2. heel gauw emotioneel 3.	Nog geen vriendjes in de huidige klas. Naar onze mening gaat het nu vrij goed met he,
Is er een specifiek probleem waar uw kind op school tegenaan loopt?		
Wat is het verschil nu uw kind met het programma Kurzweil werkt? <i>Hij vindt het leuk en volgens ons zijn ook zijn resultaten beter hierdoor.</i>		

VRAGENLIJST OUDERS (waarbij 1 staat voor zeer positief en 7 voor zeer negatief) april 2011		
	Zonder Kurzweil	Met Kurzweil
Gaat uw kind graag naar school?	2,5	2,5
Waarom merkt u dit, kunt u de drie meest opvallende aspecten noemen?	1.hij heeft leuke juffen 2.hij heeft een sociale klas, wordt nauwelijks gepest 3.als lezen/spelling niet goed gaat wel snel boos.	1. slaapt lekker 2. is vrolijk 3. komt met positieve verhalen thuis.
Kunt u drie lessen noemen die uw kind het meest leuk vindt? Graag in volgorde.	1.rekenen 2.docu 3.spelling op de computer	1. geschiedenis 2. aardrijkskunde 3 nieuws uit de natuur
Kunt u drie lessen noemen die uw kind het minst leuk vindt? Graag in volgorde.	1.taal 2.spelling 3.lezen	1.taal 2.spelling 3.tekst verwerken
Heeft uw kind sociaal-emotionele problemen, zo ja: hoe ernstig zijn die problemen?	Nee,	Nee
Kunt u in volgorde van belangrijkheid drie punten noemen die daarbij een rol spelen?	1.X laat zich niet zo snel pesten 2.is gelukkig redelijk sociaal en voelt dat hij geholpen wordt met zijn dyslexie 3.heeft een goede vriend in de klas.	1. Hij is verbaal sterk 2. Heeft vrienden 3. Kan af en toe makkelijk huilen.
Is er een specifiek probleem waar uw kind op school tegenaan loopt? 1. <i>Doordat X dyslectisch is, moet hij veel geholpen worden met lezen. Gelukkig door goede communicatie met de juffen lukken vakken als aardrijkskunde/geschiedenis en spelling. Maar groep 7 en 8 zal nog meer lezen worden.</i> 2. <i>Zijn dyslexie. Lezen gaat heel moeizaam maar hij wordt aan alle kanten geholpen. Toetsen voorgelezen, 3 x rt. Etc.</i>		
Wat is het verschil nu uw kind met het programma Kurzweil werkt? <i>Hij is een stuk zelfstandiger en dat vindt hij heel prettig. Goed voor zijn zelfvertrouwen. NB. Op KW vindt X tekstverwerken niet meer vervelend.</i>		

Bijlage 5

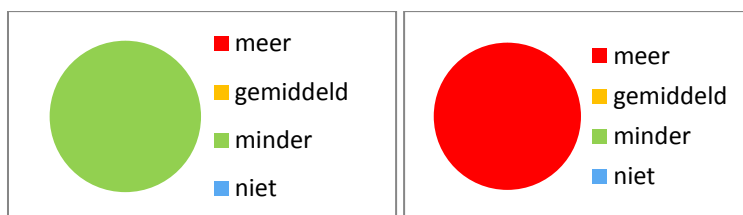
Vragenlijst leerkracht over het werken in de klas met een dyslectische leerling	
Door de leerkracht voorgelezen tekst, waarbij de leerlingen mee lezen. N=4 Bij beantwoording is uitgegaan van de gemiddelde leerling in de groep.	
Zonder Kurzweil	Met Kurzweil

Vraag 1. Leest de leerling de tekst mee als je voorleest?

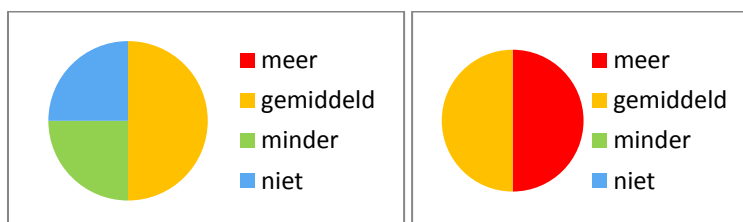
+

Vraag 2. Heb je de indruk dat de leerling de tekst snel genoeg mee kan lezen?

+

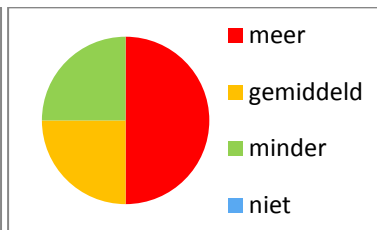
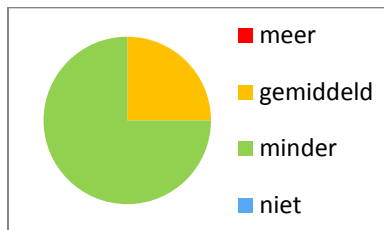
Vraag 3. Is de leerling geconcentreerd tijdens het lezen?

+

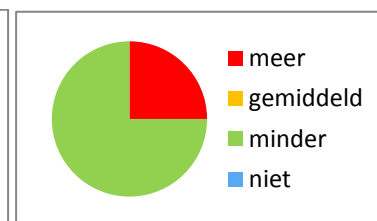
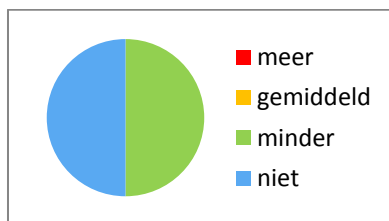
Zelfstandig lezen van de tekst:

Vraag 4. Leest de leerling de tekst zelfstandig?

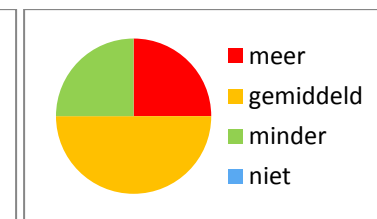
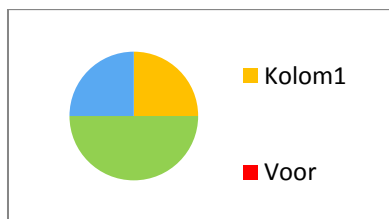
+

Vraag 5. Hoever komt de leerling binnen de gegeven tijd met zelfstandig lezen?

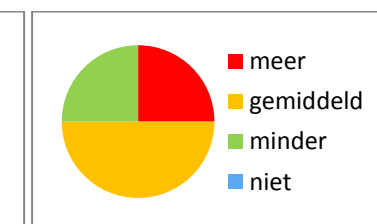
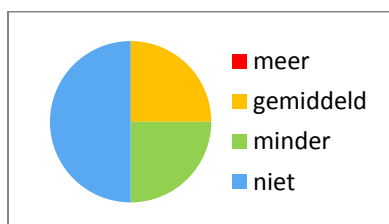
+

Vraag 6. Begrijpt de leerling de tekst als hij zelf heeft gelezen?

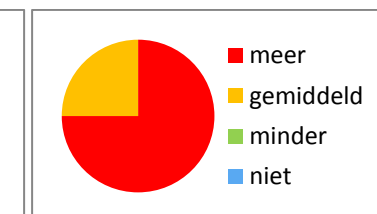
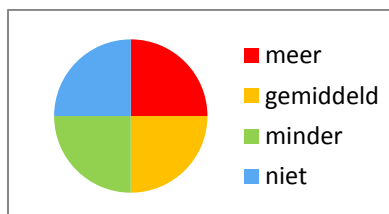
+

Vraag 7. Is de leerling geconcentreerd tijdens het zelfstandig lezen?

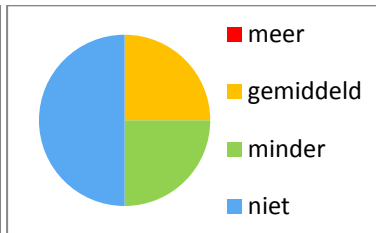
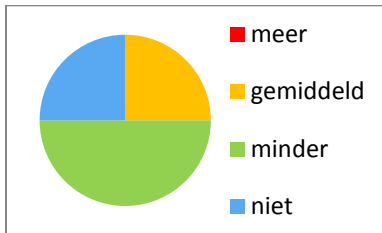
+

Vraag 8. Kan de leerling de antwoorden zelfstandig opschrijven?

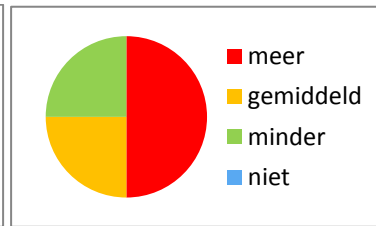
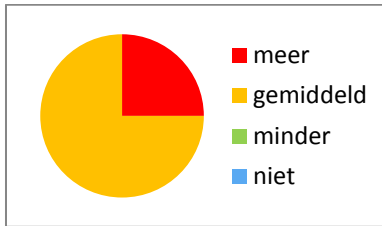
+

Vraag 9. Hoeveer komt de leerling binnen de gegeven tijd met het opschrijven van de antwoorden?

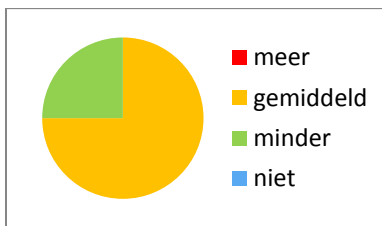
-

Vraag 10. Heeft de leerling hulp nodig tijdens de les?

-

Vraag 11. Is er tijd genoeg om de benodigde hulp te geven?

-

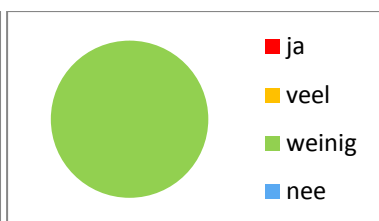
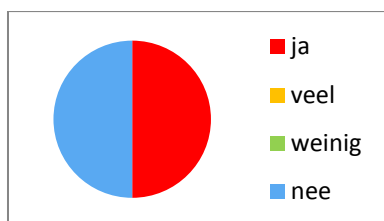
- Er zijn drie minpunten:
 1. Het opschrijven van de antwoorden is niet veranderd.
 2. De leerling heeft meer hulp nodig tijdens de les.
 3. Er is minder tijd om de hulp te geven.

+ er zijn acht pluspunten.

Bijlage 6

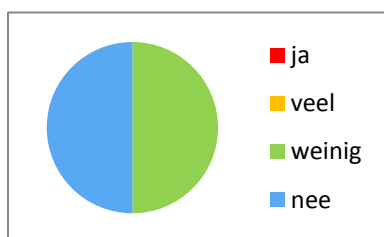
Vragenlijst leerling over de les geschiedenis in de klas.	
Door de leerkracht voorgelezen tekst, waarbij de leerlingen mee lezen. N=2	
Zonder Kurzweil	Met Kurzweil

Vraag 1. Lees je de tekst mee als de leerkracht voorleest?

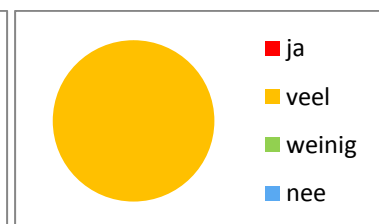
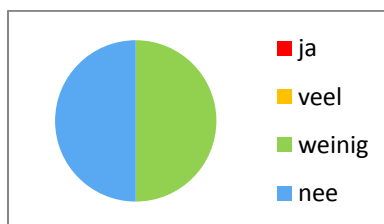
+ -

Vraag 2. Kun je snel genoeg meelezen?

+

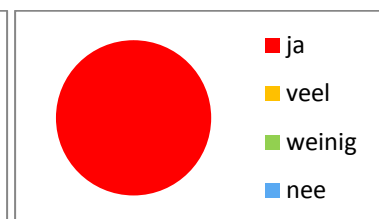
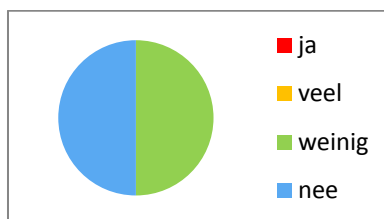
Vraag 3. Kun je je aandacht bij het lezen houden?

+

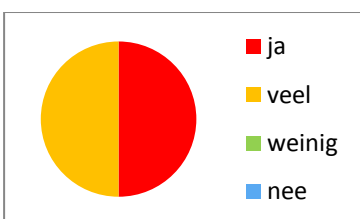
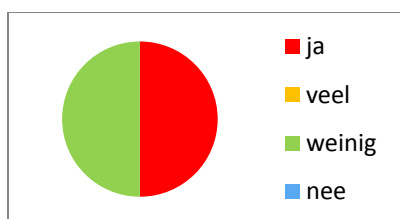
Zelfstandig lezen van de tekst:

Vraag 4. Lukt het om de tekst te lezen?

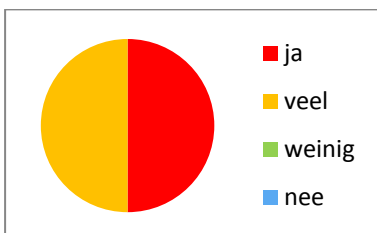
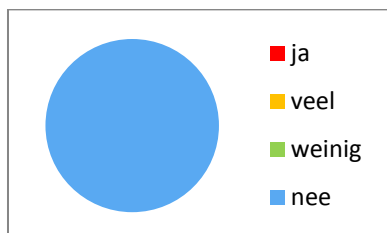
+

Vraag 5. Begrijp je de tekst als je deze zelf leest?

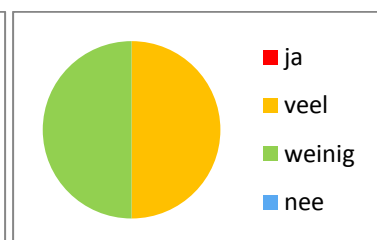
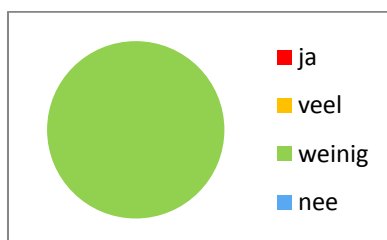
+

Vraag 6. Heb je tijd genoeg om de hele tijd te lezen?

+

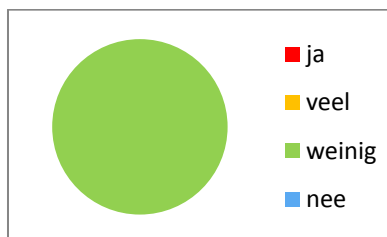
Vraag 7. Als je zelf leest, kun je dan je aandacht bij de tekst houden?

+

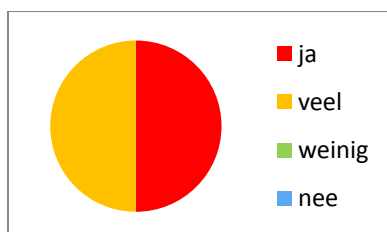
Opdrachten maken bij de tekst:

Vraag 8. Begrijp je de opdrachten als je ze zelf moet lezen?

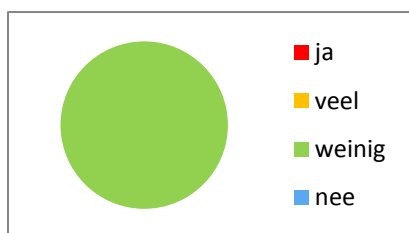
+

Vraag 9. Kun je de antwoorden zelf opschrijven?

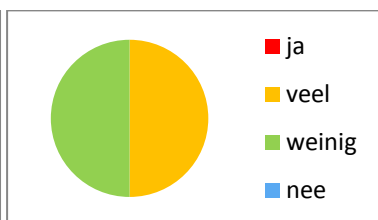
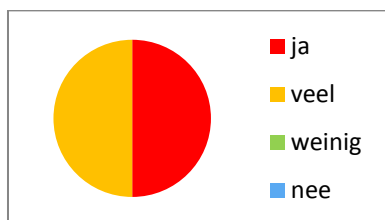
+

Vraag 10. Heb je genoeg tijd om de antwoorden op te schrijven?

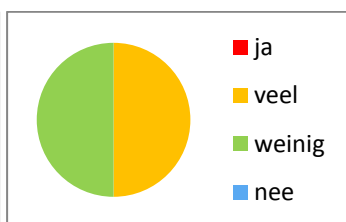
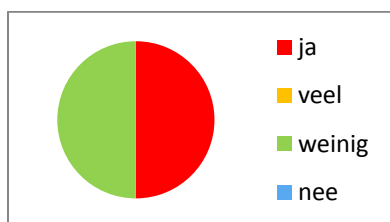
+ -

Vraag 11. Maak je veel spellingfouten in het opschrijven?

+

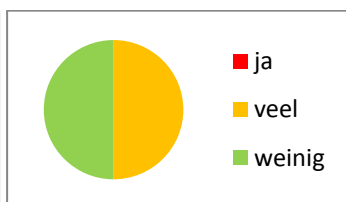
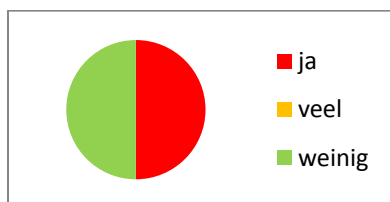
Vraag 12. Kun je je aandacht bij de opdrachten houden?

-

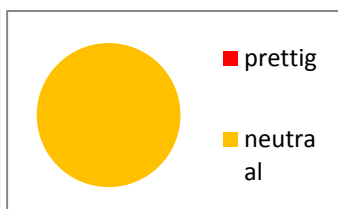
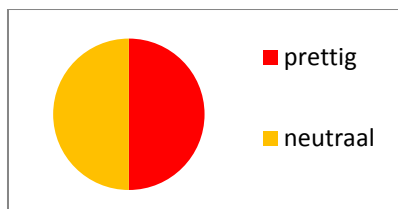
Beleving van de les:

Vraag 13. Heb je hulp nodig tijdens de les?

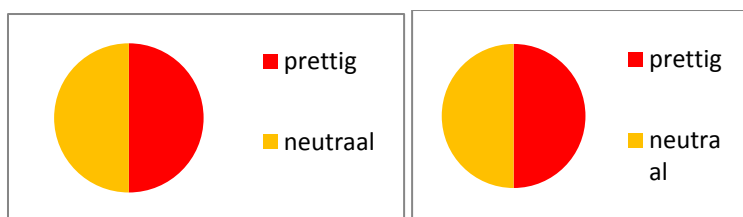
+

Vraag 14. Hoe vind je het om hulp nodig te hebben tijdens de les?

-

Vraag 15. Hoe vind je de lessen?

+ -

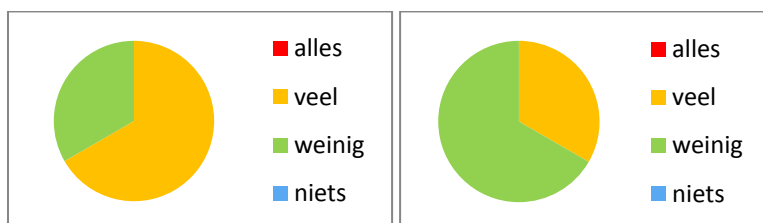
+ 11 pluspunten

- 4 minpunten

1. Meelezen
2. Tijd om antwoorden op te schrijven is nog steeds te weinig
3. Aandacht minder goed te richten
4. Hulp minder prettig

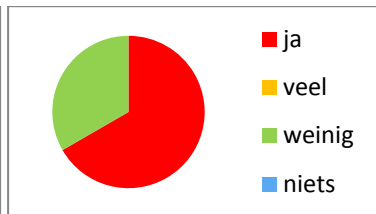
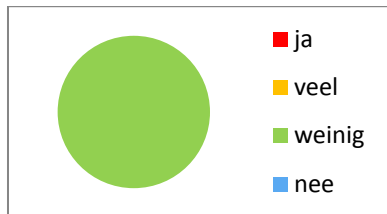
Vragenlijst leerling over de taal - lessen in de klas.	
Door de leerkracht voorgelezen tekst, waarbij de leerlingen mee lezen. N=3	
Zonder Kurzweil	Met Kurzweil

Vraag 1. Lees je de tekst mee als de leerkracht voorleest?

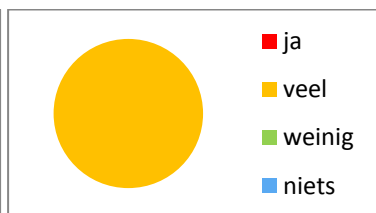
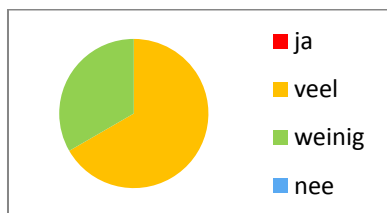
-

Vraag 2. Kun je snel genoeg meelesen?

+

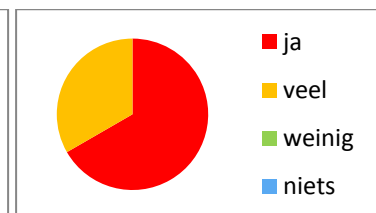
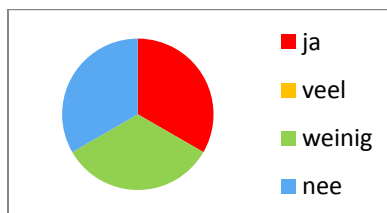
Vraag 3. Kun je je aandacht bij het lezen houden?

+

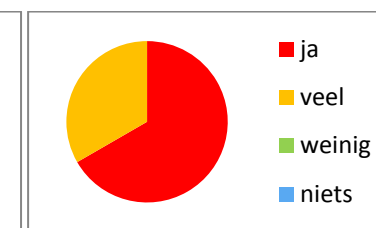
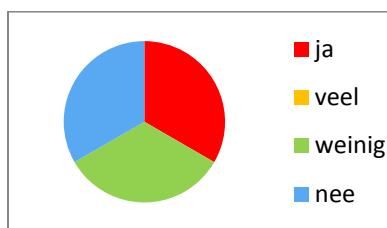
Zelfstandig lezen van de tekst:

Vraag 4. Lukt het om de tekst te lezen?

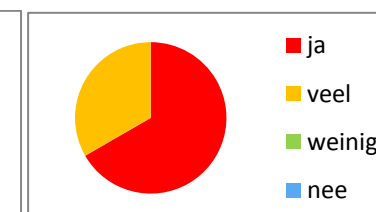
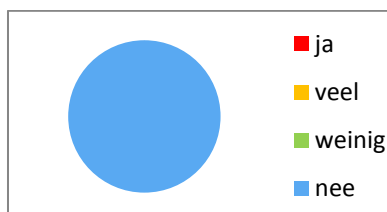
+

Vraag 5. Begrijp je de tekst als je deze zelf leest?

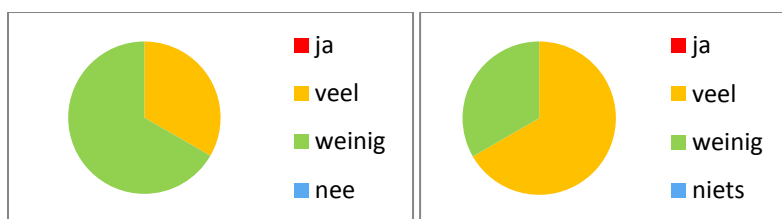
+

Vraag 6. Heb je tijd genoeg om de hele tekst te lezen?

+

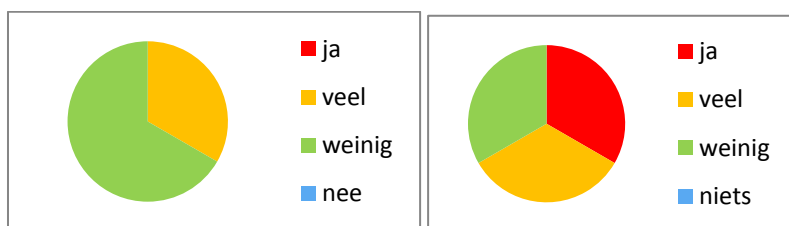
Vraag 7. Als je zelf leest, kun je dan je aandacht bij de tekst houden?

+

Opdrachten maken bij de tekst:

Vraag 8. Begrijp je de opdrachten als je ze zelf moet lezen?

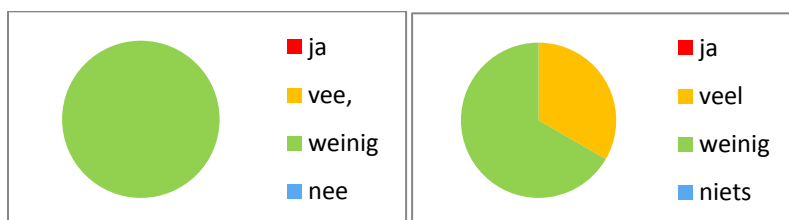
+

Vraag 9. Kun je de antwoorden zelf opschrijven?

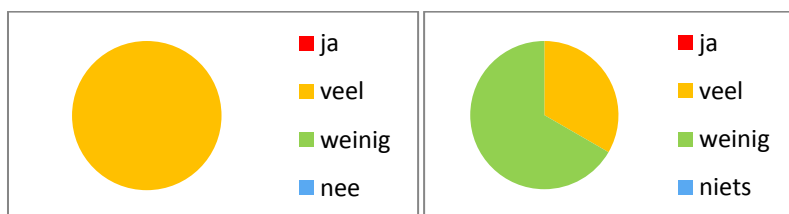
+

Vraag 10. Heb je genoeg tijd om de antwoorden op te schrijven?

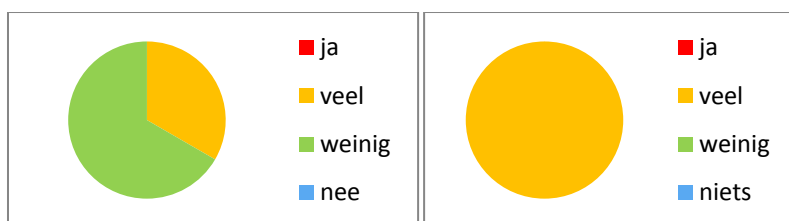
+

Vraag 11. Maak je spellingfouten in het opschrijven?

+

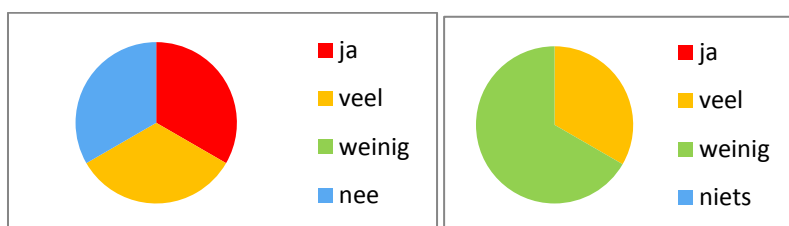
Vraag 12. Kun je je aandacht bij de opdrachten houden?

+

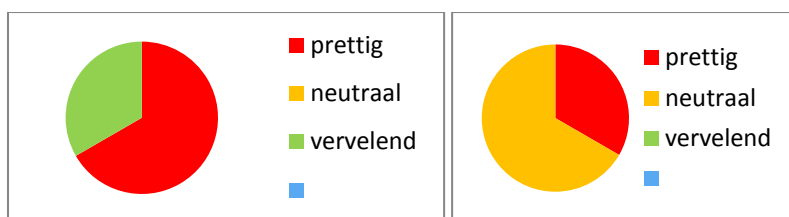
Beleving van de les:

Vraag 13. Heb je hulp nodig tijdens de les?

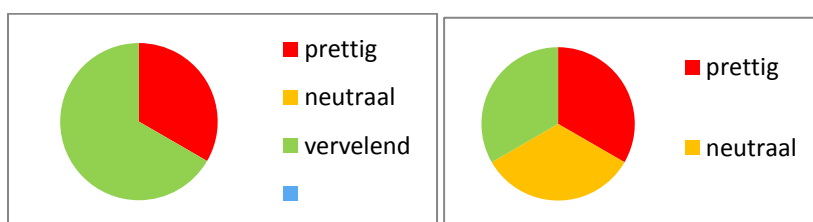
+

Vraag 14. Hoe vind je het om hulp nodig te hebben tijdens de les?

-

Vraag 15. Hoe vind je de lessen?

+

- 2 minpunten

1. Minder meelezen
2. Hulp minder prettig vinden.

+ 13 pluspunten

Bijlage 7

Semigestructureerd interview over werken met Kurzweil in de groep; de leerkrachten				
	Eigen ervaring met het gebruik van Kurzweil		Observatie bij de leerling	
	Gebruiksgemak	Nodig	Leerling	Problemen
Leraar 1	+ Goede ondersteuning tijdens de lessen vooral de voorleesfunctie, makkelijk te gebruiken	Accu, stop-contact, verlengsnoer, meer aansluitpunten internet.	+Voorleesfunctie werkt goed. +Meer zelfstandigheid -Werkt wat trager door interesse voor de laptop - Il. Voelt zich meer competent -Il. Toonde meer begrip voor de leerstof, dit blijkt doordat hij minder hoeft te vragen.	- opslaan lukte niet altijd. dit kan aan de laptop liggen.
Leraar 2	+ super	Meer laptops	-bleef startproblemen houden -helpt hem wel bij het lezen. + geeft hem wel meer zelfvertrouwen	-de Il. Vergat in het begin op te slaan. Het mapje moest regelmatig worden geleegd.
Leraar 3	+ prettig , geen problemen, scannen erg eenvoudig.	Goede inzet en wat hulp	+ goede leeshulp + geeft de Il. Meer zelfvertrouwen en concentratie.	-het geluid werkte niet altijd goed, vervorming van de stem
Leraar 4	+ positieve ervaring. Gebruiks - vriendelijk.	Meer laptops	+Heeft geen individuele instructie meer nodig, +maakt hem zelfstandiger +meer zelfvertrouwen.	Soms verkeerde uitspraak door Kurzweil
Leraar 5	+ niets meer voorlezen, Il. Accepteert dyslexie nu beter.	Alle materiaal in een bestand op het netwerk. Hulpouders en werkgroep.	+ de druk wordt van het lezen afgenomen, waardoor gewoon lezen ook beter gaat. +meer zelfvertrouwen + werk is nu leesbaar.	Het werk lag niet altijd klaar, taak van de Il.

	Wat moet de leerling weten/ kunnen om met het programma te werken?	Moet de school het programma aanschaffen en welke tips heb hiervoor?	
Leraar 1	Werken met een computer, met het programma kunnen scannen, typen in tempo en tekstvakken onder de vraag zetten.	Ja	Schoolbrede uitleg, en leerkrachten zelf laten proberen. De leerling moet zelfstandig genoeg zijn om alles klaar te kunnen zetten als het programma nodig is in een les.
Leraar 2	Werk opslaan, scannen, typen in tempo	Ja	Snel aanschaffen.
Leraar 3	Typen en opslaan	Ja	Een speciale commissie om af en toe te assisteren bij probleemvragen.
Leraar 4	Werkbalk begrijpen, typen.	Ja	Een centrale persoon die de leerlingen eerst goed instrueert. De leerkracht moet ook goed weten hoe het programma werkt.
Leraar 5	Scannen, printen, opslaan, in mapjes, computer aansluiten, typen.	Ja	Werkgroep dyslexie. Op de L-schijf alle boeken en toetsen zetten. Per kind mapjes waar zij hun werk in kunnen op slaan zodat de leerkracht het daaruit kan na kijken.

Leerkrachten:

– Er zijn drie minpunten:

1. Het opschrijven van de antwoorden is niet veranderd.
2. De leerling heeft meer hulp nodig tijdens de les.
3. Er is minder tijd om de hulp te geven.

+ er zijn acht pluspunten.

Bijlage 8

Semigestructureerd interview over werken met Kurzweil in de groep; de leerlingen				
	Gebruik	Hulp	Gevoel	Vakken
Leerling 1	-het scannen ging nog niet zo goed. +verder werkt het erg makkelijk	+Het helpt met lezen, soms met blokje meelezen, soms alleen luisteren. + de juf hoeft niet meer alles voor te lezen. + werk sneller af.	+ het geeft me een beter gevoel dat ik nu meer zelf kan doen en mijn werk eerder af heb.	Aardrijkskunde, taal, geschiedenis, spelling, tekst verwerken.
Leerling 2	+ het was even wennen maar gaat nu goed.	+ alles gaat sneller omdat ik niet zelf hoeft te lezen en te schrijven. + ik kan meer zelf doen.	+ ik hoef nu minder werk mee naar huis te nemen, daardoor heb ik meer vrije tijd. +Het leren is ook makkelijker.	Taal, geschiedenis, aardrijkskunde, Engels.
Leerling 3	Werkt erg prettig en met F3 kan ik zonder muis werken.	+Het scheelt tijd omdat het programma helpt met lezen. +als ik de vraag hoor, zet ik op stop en schrijf het antwoord op.	+ ik ben sneller klaar want ik hoef niet zelf te lezen, dat kan ik toch niet goed.	Rekenen, taal, docu, aardrijkskunde, geschiedenis, spelling.

	Weten/kunnen	Problemen	Aanschaffen	Adviezen
Leerling 1	Je moet goed kunnen opslaan en hoe een computer en het programma werken. Ik wil nog leren scannen.	Nee.	Ja	Leerlingen die ermee willen werken moeten goed naar de uitleg luisteren.
Leerling 2	Waar de toetsen zitten, welke combinaties je nodig hebt, scannen en printen. Ik wil leren hoe ik de spellingcontrole aan een uit zet.	Bij de rekenles probeerde het programma scheef gedrukte plaatjes voor te lezen, dit gaat niet.	Ja	Een typecursus op de laptop zetten. Als je dan klaar bent met je werk, kun je die oefenen.
Leerling 3	Hoe het programma werkt. Hoe je kunt opslaan. Ik zou een typecursus willen doen.	Bij documentatieles werd de vraag op het verkeerde moment voorgelezen.	Ja	In groep 7 ook voor Engels gebruiken.

Bijlage 9

Semigestructureerd interview over computerprogramma Kurzweil leerkrachten april 2011
1. Leerkracht ervaring met het programma
a. Hoe was het om met dit programma te werken? 1. fijne ondersteuning, vooral de voorleesfunctie, meer zelfstandigheid bij de leerling. 2. super 3. prettig, leerling heeft zelf gescand zonder problemen. 4. een positieve ervaring 5. ging prima
b. Was het makkelijk te leren? 1. ja, als basis wel, bij vaker gebruik is meer kennis nodig. 2. ja. 3. ja. 4. het programma is erg gebruiksvriendelijk 5. was geen probleem.
c. Zou je het vaker willen inzetten? 1. Ja 2. Ja 3. Ja. 4. Ja 5. Ja, er hoefde niets te worden voorgelezen en de leerling accepteert nu beter dat hij deze handicap heeft.
d. Wat is daar voor nodig? 1. accu en stopcontact, verlengsnoer over de kast, meer aansluitpunten voor internet. 2. Meer laptops, materiaal 3. Goede inzet en wat hulp. 4. Meer faciliteiten zoals laptops. 5. Alle boeken en toetsen die we gebruiken van tevoren in een bestand op het netwerk. Hulpouders in werkgroep.

2. Leerkracht observaties tijdens het werken met Kurzweil
a. Hielp het de leerling met lezen? 1. het hielp de leerling zeker met lezen, hij leest goed mee. 2. In eerste instantie zag het er goed uit, later bleek deze leerling toch ook veel last te hebben van zijn andere probleem, zijn concentratie. het hielp hem zeker met lezen wel goed. 3. Ja. 4. Ja, het hielp goed bij het lezen. 5. Ja, tijdens de leeslessen leest hij weliswaar in zijn leesboek maar doordat het programma de druk van het lezen heeft afgenomen, gaat dat nu veel beter.
b. Hielp het de leerling bij het maken van een opdracht? 1. ja, als ondersteuning. 2. Bij het maken van een opdracht is het probleem bij hem vooral welke stap eerst, daar is dus nog wel hulp bij nodig. 3. Ja 4. Hij kon de opdrachten goed beantwoorden en heeft geen individuele instructie nodig, voorheen wel. 5. Ja, alles wordt voor hem voorgelezen.
c. Hielp het de leerling zelfstandig te werken? 1. vooral bij docu hoefde de leerling nu niet meer te wachten op het voorlezen door de leerkracht. 2. Tot op zeker hoogte wel maar de stap naar het doen blijft een groot probleem voor hem. 3. Ja 4. Het helpt hem zeker om zelfstandig te werken, met veel concentratie en enthousiasme. 5. Ja, het helpt hem zeker om zelfstandig te werken, hij durft nu ook dingen te vragen als het nodig is.
d. Werden de resultaten beter? 1. hij maakte minder fouten, qua cijfers is dit echter nog niet aan te tonen omdat er geen toetsen zijn geweest in deze periode. Wel werkt hij nu wat langzamer onder andere omdat hij de computer zo interessant vindt. 2. Nee, deze werden nog niet beter. 3. Ik denk van wel. 4. Ja, hij kan de informatie nu zelfstandig verwerken en dit gaat goed. 5. Dat is nog moeilijk te zeggen omdat er weinig getoetst is de afgelopen periode

e. Gaf het de leerling meer zelfvertrouwen?
1. hij voelt zich veel meer competent, zoals bij docu. 2. Het gaf hem zichtbaar meer zelfvertrouwen. 3. Ja 4. Ja, het gaf de leerling meer zelfvertrouwen en autonomie. Hij kon ook aan de leerkracht uitleggen hoe het scannen gaat, hier groeit hij door. 5. Ja, het gaf hem zichtbaar meer zelfvertrouwen.
f. Was de leerling meer geïnteresseerd in wat hij leerde?
1. nee 2. nee, vooral in de computer. 3. Ja 4. Hij ziet het vooral meer zitten om te doen. 5. Hij weet nu beter waar hij mee bezig is.
g. Begreep de leerling ook beter wat in zijn boek stond.
1. Ja, er was duidelijk meer begrip bij de leerling. Dit blijkt doordat hij minder vragen had en meer kon doorwerken. 2. Dat begreep hij altijd al wel goed. 3. Ja 4. Ja. 5. Ja.
h. Hielp het de leerling om zijn werk af te krijgen?
1. soms wel/maar niet altijd. 2. Het helpt hem wel om zijn werk meer af te krijgen op school, meestal moest hij dit thuis doen. 3. Ja 4. Ja. 5. Het kost nog wel wat meer tijd, maar het werk is wel af, voorheen niet altijd.
i. Was er verschil met het werken zonder programma?
1. zonder programma werkte hij sneller maar had veel meer hulp nodig. De afleiding die hij nu door de laptop heeft kost hem nog wat tijd, als het nieuwtje eraf is, is dat hopelijk minder. 2. Dat is nog erg wisselend. 3. Leerling kan zich beter concentreren 4. Ja, in alle opzichten, zie bovenstaande punten. 5. Ja, omdat hij een slecht handschrift heeft, is nu alles wat hij maakt leesbaar.

3. Wat moest je als leerkracht weten om met het programma te kunnen werken?
a. Wat weet jij al wel? 1. de basis van het programma 2. de basis van het programma, is erg gebruiksvriendelijk. 3. Werken met de computer 4. Openen van het programma, scannen, opslaan en printen. 5. Het werken met het programma lukt al aardig.
b. Wat wil je nog weten? 1. hoe je tekstvlakken onder de vraag zet. 2. Weet al genoeg, heb zelf thuis een demo om te proberen. 3. Hoe ik kan scannen 4. Ik wil het programma vooral nog beter in mijn vingers krijgen. 5. Hoe ik moet scannen.
c. Waren er problemen? 1. opslaan lukte niet altijd, kan aan de laptop liggen. 2. De leerling vergat in het begin steeds op te slaan. Later moest het mapje regelmatig geleegd worden. 3. Het geluid van een vervormde stem, het geluid werkte de eerste week niet goed. 4. Geen grote, wel soms verkeerde uitspraak en bij scheef gedrukte tekst rare woorden tijdens het rekenen. 5. Op letten dat het werk voor de volgende dag klaar ligt.
d. Konden deze eenvoudig worden opgelost? 1. ja, met behulp van de werkgroep moeders. 2. Ja, geen probleem. 3. Ja, door de hulp van een moeder uit de werkgroep. 4. Tot nu toe nog niet, moeten we nog naar kijken. is echter niet storend voor het verder werken met het programma. 5. Ja, de hulpmoeder nam veel over.

4. Wat moest de leerling weten en/of kunnen om met het programma te kunnen werken?
a. Wat wist de leerling al wel? 1. met een computer werken. 2. Hij kon al goed met de computer omgaan. 3. Werken met een computer 4. Kon al werken met de computer en kende het programma ook al. Begreep de werkbalk al en heeft ook al typevaardigheid. 5. Hij kon al werken met het programma; scannen, printen, computer aansluiten, opslaan in mapjes en kon ook al redelijk typen.
b. Wat moest hij nog leren? 1. met het programma werken, scannen, typen in tempo, tekstvakken onder de vraag zetten 2. met dit programma werken, opslaan en scannen. 3. Typen en opslaan. 4. Niets. 5. Niets.
c. Waar gaf problemen? 1. afleiding door de mogelijkheden van het programma. 2. Het typen gaat nog niet zo snel 3. Het typen en het opslaan 4. Geen 5. Geen
d. Konden deze eenvoudig worden opgelost? 1. nog niet, (we zullen voor deze leerling mogelijkheden van het programma uit gaan schakelen) 2. nog niet, hij zegt wel thuis een typecursus te gaan volgen, ouders hadden dit ook toegezegd, maar is nog niet gedaan. 3. Nog niet. 4. Nvt. 5. Nvt

5. Heb je nog adviezen voor het wel/niet inzetten van dit programma op school?

1. Schoolbrede uitleg en leerkrachten zelf laten proberen.
De leerling moet zelfstandig genoeg zijn om zelf te kunnen zorgen dat alles in orde is als het programma nodig is voor een vak.
2. Dit programma snel aanschaffen.
3. Een speciale commissie om af en toe te assisteren bij “probleem”vragen.
4. Een centrale persoon die de leerlingen eerst goed instrueert, dit is heel belangrijk. Verder moet de leerkracht ook goed weten hoe het programma werkt.
5. Werkgroepje houden, op de L-schijf alle boeken en toetsen zetten en dan per kind mapjes om het in op te slaan, misschien waar andere kinderen niet in kunnen.

Bijlage 10

Semigestructureerd interview over werken met Kurzweil in de groep

Leerling

april 2011

Werken met het programma

a. Vond je het makkelijk om met dit programma te werken?

1. *Beste wel, scannen ging nog niet zo goed.*
2. *Eerst niet maar nu wel.*
3. *Ja, want alles wordt nu voorgelezen en met F3 kan hij zonder muis werken.*

b. Hielp het bij het lezen?

1. *Dat wel, soms alleen luisteren, soms 't blokje volgen.*
2. *Ja, ik hoefde niet veel te lezen dus gaat alles nu sneller.*
3. *Ja, want ik hoef niet zelf te lezen, dit scheelt tijd.*

c. Hielp het om je aandacht bij je opdracht te houden?

1. *Ik was bang dat andere leerlingen af zouden kijken, verder hielp het wel.*
2. *Het gaat wel beter. Ik zou willen dat het nog beter ging zodat er niet meer mee naar huis hoeft om af te maken.*
3. *Ja, bij een vraag zet ik meteen stop en dan kan ik het antwoord opschrijven.*

d. Kon je zelfstandig aan het werk?

1. *Nu kon ik dat wel, eerst niet, dan moest de juf alles voorlezen.*
2. *Ja, dat ging goed.*
3. *Ja, ik begrijp het programma goed en kan zelfstandig aan het werk.*

e. Kon je betere cijfers halen?

1. *Ik denk wel dat ik nu betere cijfers kan halen.*
2. *Ik heb nog geen cijfers gekregen.*
3. *Nog geen cijfers gehad.*

f. Voel je je beter door het werken met Kurzweil?

1. *Ja, ik voel me nu wel beter, vooral omdat mijn cijfers misschien omhoog gaan.*
2. *Ja, dat komt ook doordat er nu al minder werk mee naar huis hoeft.*
3. *Ja, want ik ben sneller klaar met mijn werk.*

g. Vind je het prettiger om naar school te gaan?

1. *Dat maakt niet uit.*
2. *Ja, ik heb nu minder huiswerk dus meer vrije tijd.*
3. *Ja, want ik hoef nu niet zelf te lezen, dat lukt toch nooit.*

h. Is het leuker om te leren?

1. *Nee, dat maakt ook niet uit.*
2. *Ja, het is vooral makkelijker om te leren.*
3. *Soms wel.*

i. Helpt het je om je werk af te maken?

1. *Het lukt me nu veel beter om mijn werk af te krijgen.*

2. *Ja, ik hoef nu minder te schrijven dus het gaat sneller.*
3. *Ja, daar helpt het heel goed voor*

j. Zou je het vaker willen gebruiken?

1. *Ja, ik zou het graag vaker gebruiken.*
2. *Ja.*
3. *Ja.*

k. Voor welke vakken zou je dat willen?

1. *Voor aardrijkskunde, taal, geschiedenis, spelling en tekst verwerken.*
2. *Taal, geschiedenis, aardrijkskunde en engels.*
3. *Rekenen, taal, docu, aardrijkskunde, geschiedenis, spelling.*

l. Welk verschil is er met het werken zonder programma?

1. *Mijn handschrift is onleesbaar, dus dat gaat nu veel beter.*
2. *Vooraf dat het sneller gaat omdat ik minder hoef te schrijven.*
3. *Zonder kom ik niet zover met werken, nu kom ik veel verder.*

m. Wat moet je weten of kunnen om met het programma te kunnen werken?

- a. *Weten hoe het programma werkt, en goed kunnen "opslaan als".*
- b. *Je moet weten waar de toetsen zitten, welke combinaties je nodig hebt, met een computer kunnen werken, scannen en printen.*
- c. *Je moet weten hoe het programma werkt en hoe je kunt opslaan.*

n. Wat weet jij al wel?

- a. *Ik kan nu al opslaan en met het programma werken.*
- b. *Alles wat ik bij de vorige vraag noemde, kan ik al.*
- c. *Ik kan al opslaan en weet hoe het programma verder werkt. Ik probeer tijdens de les alles uit, dit kost nog weleens tijd.*

o. Wat wil je nog weten?

- a. *Ik wil nog leren hoe ik moet scannen*
- b. *Ik zou graag weten hoe ik de spellingcontrole aan en uit kan zetten.*
- c. *Ik wil nog beter weten hoe de computer werkt en ik zou wel een typecursus willen.*

p. Waren er problemen?

- a. *Nee.*
- b. *Bij de rekenles, scheve plaatjes voorlezen probeert het programma, dit gaat niet.*
- c. *Bij de documentatieles werd de vraag op het verkeerde moment voorgelezen. Het opslaan is nu gelukt.*

q. Konden deze eenvoudig worden opgelost?

- a. *NVT*
- b. *Nee, de jufvrouw heeft voorgelezen.*
- c. *De problemen met documentatieles moeten nog worden opgelost.*

r. Heb je nog adviezen voor het wel/niet gebruiken van dit programma op school?

- a. *Ja, leerlingen die ermee gaan werken moeten goed naar de uitleg luisteren.*

- b. Een typecursus op de laptop zetten. Als je dan klaar bent met je werk kun je die oefenen.*
- c. In groep 7 ook voor Engels gebruiken.*

Bijlage 11

Zorgplan

In dit zorgplan staat beschreven hoe wij omgaan met de onderwijsbehoeften van iedere leerling. Door clustering van deze onderwijsbehoeften in een aantal niveaus wordt het onderwijsaanbod per groep vastgesteld. Hiervoor is signalering van de onderwijsbehoefte vooraf structureel. Waar wij voorheen werkten met individuele handelingsplannen werken wij nu met groepsplannen waarbinnen de individuele handelingsplannen een plek krijgen. Uitgangspunt van de groepsplannen is dat alle kinderen in de groep kunnen blijven. Zo missen zij niet net een instructiemoment dat later weer ingehaald moet worden. Bovendien wordt op deze manier meer aan “teambuilding” binnen de groep gewerkt. Doordat wij de leerlingen vanaf groep één leren om te gaan met zelfstandig werken creëren wij meer ruimte binnen de groep voor individuele hulp

Daarnaast staat in dit zorgplan beschreven op welke manier er wordt gesignaleerd en door wie. Ook mogelijke vervolgstappen worden beschreven.

Inhoud:

1. Algemeen:

- 1.1 Onderwijsbehoeften
- 1.2 Hoe wordt er geclusterd
- 1.3 Groepsplannen
- 1.4 Plaats van de Individuele handelingsplannen

2. Leerproblemen:

- 2.1 Lezen/spelling
- 2.2 Taal
- 2.3 Rekenen

3. Sociaal emotionele problemen :

- 3.1 Werkhouding
- 3.2 Gedrag
- 3.3 Concentratie

4. Ontwikkelingsvoorsprong/achterstand

- 4.1 Hoog begaafden
- 4.2 Zwak begaafden

5. Zorgteam

- 5.1 Hulpverleners
- 5.2 Intern
- 5.3 Extern

2. Leerproblemen:

2.1 Lezen/Spelling

Hier worden eerst een aantal algemene afspraken genoemd die op school gelden voor de dyslectische leerlingen:

Algemeen:

- Nooit laten overschrijven van het bord
- Mondeling overhoren heeft de voorkeur boven schriftelijk als dit mogelijk is.
- Benadruk altijd wat goed is; succeservaringen zijn hard nodig.
- Bij opdrachten met veel leeswerk; kind koppelen aan een goede lezer.
- Toetsen zoveel mogelijk voorlezen of op band zetten.
- Extra tijd bij opdrachten/toetsen geven.
- Geen onvoorbereide beurten geven.
- Gebruik een groter lettertype of vergroot de toetsen/teksten.
- Bij CITO kunnen kinderen met een dyslexieverklaring de toetsen op de band krijgen of met een vergroot lettertype

Bij taal/lezen:

- Woordpakketten: laat het kind 10 woorden leren ipv. 20 met max. twee categorieën.
- Bij verwerkingsopdrachten van taal/lezen gebruik van schema's toestaan.
- Tel fouten van hetzelfde type als één fout.
- Taal: niet alle taallesjes laten maken; bv. twee ipv. Vijf.
- Leer het kind werken met de tekstverwerker en spellingscontrole, hier leert het ook van.
- Spellingfouten alleen bij spelling rekenen.

Bij zaakvakken en rekenen:

- Geef een tafelkaart/rekenmachine; automatiseren is een probleem, bij topografie bv. alleen de hoofdsteden laten leren en verder leren werken met de atlas.

- Spellingfouten tellen niet mee.
- Leer het kind werken met een tekstverwerker met spellingscontrole; ook hier leert het kind van.

Hieronder wordt per groep beschreven wat de leerkracht aan kennis nodig heeft en wat risicopunten zijn die gesignaleerd moeten worden. Voor meer informatie over het leesproces verwijs ik naar de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie (Wentink & Verhoeven, 2001) die op school in de orthotheek zijn te vinden. De kwaliteitskaarten Taalleesonderwijs van School Aan Zet van de PO raad zijn hier ook te vinden en geven veel informatie. Bijvoorbeeld over letterkennis, streefdoelen in een ander perspectief. Deze kaarten zijn ook te downloaden via www.schoolaanzet.nl

Groep 1-2 beginnende geletterdheid:

De leerkracht kent de zeven tussendoelen die ik hieronder kort zal noemen. Doelgericht werken zorgt ervoor dat bewust wordt omgegaan met de leerstof:

1. Boekoriëntatie
 2. Verhaalbegrip
 3. Functies van geschreven taal
 4. Relatie tussen gesproken en geschreven taal
 5. Taalbewustzijn
 6. Alfabetisch principe
 7. Functioneel schrijven
- Van deze tussendoelen is het vijfde doel, en dan vooral 5.5 fonemen als kleinste klankeenheid in woorden kunnen onderscheiden, een belangrijke aanwijzing voor mogelijke leesproblemen in de toekomst. Als klankonderscheiding en klankarticulatie niet goed zijn ontwikkeld wijst dit op een zwak fonemisch bewustzijn en is het nodig om extra activiteiten aan te bieden om dit te stimuleren. (Wentink & Verhoeven, 2001, p. 41)
 - Dyslectische kinderen hebben een zwakke fonologische vaardigheid;
 - Hebben moeite met het aanleren van rijmpjes en liedjes.
 - Bovendien hebben ze weinig belangstelling voor alle taalvormen.
 - Vooral veel stimuleren is in deze fase belangrijk. Veel taal aanbieden in aantrekkelijke vormen.
 - Let op dat juist de combinatie van klank en teken geoefend moet worden, (dus niet teveel apart aanbieden).

De verschillende toetsmomenten die in de toetskalender van school zijn te vinden geven een goed beeld van wat de leerling al heeft bereikt.

Groep 1 CITO Taal voor kleuters M1 en E1.

Groep 2 CITO M2 en E2 en ook de audisynt toets. Indien er meer informatie nodig is, kan gebruik worden gemaakt van de checklist in het protocol (Wentink & Verhoeven, 2001, p. 190) : Bijlage 7 (groep 1) en 8 (groep 2).

Groep 1 & 2 : OVM: 4.2 visuele waarneming. 4.3 auditieve waarneming, 5.2 taalvorm(zinsbouw, morfologie) 5.3 taalinhoud (woordenschat, semantiek, taalbegrip), 5.4 taalgebruik, 7.1 ontluikende geletterdheid, lezen

Gaan kinderen naar de volgende groep dan moet gemeld worden of een kind een risicoleerling is.

Groep 3 aanvankelijk lezen:

Instructieve leersituaties zijn in deze groep nodig om kennis en vaardigheden aan te leren. Hierdoor zal er een vrij gesloten leersituatie nodig zijn (Wentink & Verhoeven, 2001, p. 59). Naast de zeven tussendoelen die in groep 1-2 worden beschreven, zijn er nog drie nieuwe tussendoelen:

8. Technisch lezen en schrijven, start
9. Technisch lezen en schrijven, vervolg
10. Begrijpend lezen en schrijven.

Kinderen die binnenkomen met een aantekening over lezen kunnen meteen extra instructie krijgen in het bijzonder gericht op letterkennis en fonemisch bewustzijn.

Signalering en begeleiding van leeszwakke of dyslectische leerlingen:

Als leervermogen en geheugen voldoende zijn, dan heeft de dyslectische leerling de klank -teken koppeling redelijk snel onder de knie.

Bij het spellen regelmatig vergissingen bij het schrijven van de klinkers.

Spellend lezen van de woorden; langzaam.

Geen snelle woordherkenning.

Het automatiseren van bepaalde klanken achter elkaar en de corresponderende lettertekens gaat moeizaam.

Vaak wel compensatie door goed taalbegrip.

In oktober vindt de herfstsignalering plaats. Dit is een methodegebonden toets. Indien kinderen hierop uitvallen, is het belangrijk te signaleren waar het kind precies op uitvalt. Gerichte hulp moet geboden worden. Eventueel in overleg met de intern begeleider.

Wanneer interventies en hoe? (Wentink & Verhoeven, 2001)

1. Leerling gaat langzaam vooruit maar houdt de groepslessen wel bij: Observeren en eenmaal per week leerling bij de leerkracht laten lezen.
2. Er is vooruitgang maar de achterstand op het groepsniveau loopt op: extra begeleiding van de leerkracht, gericht op het specifieke probleem en op pre teaching. Evt. ook ondersteuning van de computer voor het lezen.(wel controleren).
3. Nog wel een stijgende lijn, maar matige vooruitgang. Extra hulp door leerkracht en leesmoeders. Hierbij kan de leesmoeder pre-teaching doen en herhalen van de leeslessen van de groep. Daarnaast doet de leerling ook zoveel mogelijk mee met de groep. Overleg met intern begeleider (signaleringsformulier)of een leesspecialist moet worden ingeschakeld.
4. Blijft de leerling te weinig vooruitgang boeken, is de letterkennis aan het eind van groep drie ondanks alle begeleiding zwak, decodeerproces verloopt moeizaam; spellend of radend, dan kan er sprake zijn van dyslexie. Verder onderzoek is nodig door een orthopedagoog of psycholoog. Neem contact op met de intern begeleider(signaleringsformulier).

Groep 4 voortgezet technisch lezen:

Na groep drie is groep vier een erg belangrijk jaar voor het leren lezen. De kinderen met dyslexie vallen meestal nu door de mand en ook de kinderen met andere leesproblemen hebben veel extra hulp nodig. In het protocol Leesproblemen en Dyslexie (Wentink & Verhoeven, 2001, p. 117)wordt duidelijk besproken welke interventies op welk moment nodig kunnen zijn.

Wat zijn de risico leerlingen in deze groep:

- Ten eerste de leerlingen met matige lees- en/of spellingproblemen die met een HP uit groep drie zijn gekomen. Dit HP kan meteen voortgezet worden. Ga wel na hoe het kind ervoor staat na de zomervakantie!
- De leerlingen die met ernstige problematiek uit groep drie komen(steeds tot de laagste 10% behoorden), kunnen nu wellicht in aanmerking komen voor hulp van buitenaf. Gericht op het aanleren van leesstrategieën en compensatietechnieken(later).Ga eerst na wat het niveau van dit kind nu is, en vul dan een signaleringsformulier in voor overleg met de intern begeleider. Leesspecialist / dyslexiekliniek/ logopedist.

- Daarnaast is een groep kinderen met een gecombineerde problematiek, de comorbiditeit.
- Een andere groep is die van de zittenblijvers, in groep drie of vier vanwege een zwakke taalontwikkeling.
- De NT2 leerlingen.

Signalering en begeleiding van leeszwakke en dyslectische kinderen:

Als leervermogen en geheugen voldoende zijn, dan heeft de dyslectische leerling de klank -teken koppeling redelijk snel onder de knie.

Bij het spellen regelmatig vergissingen bij het schrijven van de klinkers.

Spellend lezen van de woorden; langzaam.

Geen snelle woordherkenning.

Het automatiseren van bepaalde klanken achter elkaar en de corresponderende lettertekens gaat moeizaam.

Vaak wel compensatie door goed taalbegrip.

In groep vier worden de volgende toetsen afgenomen: DMT(drie minutentoets = tempolezen) , AVI(zinnen lezen), SBR / SVR(begrijpend lezen) en SVS(spelling). Zie voor de planning de toetskalender. AVI toetsen worden ook buiten de toetskalender om afgenomen als de leerling een bepaald pakket uit heeft.

Groep 5 en 6

De leerkracht kent de acht tussendoelen die hieronder kort worden genoemd:

1. Lees- en schrijfmotivatie
2. Technisch lezen
3. Spelling en interpunctie
4. Begrijpend lezen
5. Strategisch schrijven
6. Informatieverwerving
7. Leeswoordenschat
8. Reflectie op geschreven taal

Voor tips over interventie en onderkenning kijk in het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8.⁸

⁸ (Wentink & Verhoeven, Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5 - 8, 2004)

Begeleiding van de leeszwakke en dyslectische leerlingen:

Begrijpend lezen geeft problemen.

Nu ook zaakvakken.

Dus; blijven werken aan snelle verklanking van woorden; accent op automatiseren van woorden maar structureren blijft nodig.

Weet wat de leesstrategieën van de leerling zijn;

- a. Fonologie; klankondersteuning noodzakelijk.
- b. Morfologie; kijken en benoemen van woorddelen.
- c. Syntaxis; heeft de leerling al zicht op de structuur van zinnen? In groep 6 kun je oefeningen met interpunctie aanbieden. In groep 5 nog niet.
- d. Semantiek; kent het kind de betekenis van woorden, achterblijven van de woordenschat. Goed op letten.

Groep 7 en 8

De leerkracht kent de acht tussendoelen die hieronder kort worden genoemd:

1. Lees- en schrijfmotivatie
2. Technisch lezen
3. Spelling en interpunctie
4. Begrijpend lezen
5. Strategisch schrijven
6. Informatieverwerving
7. Leeswoordenschat
8. Reflectie op geschreven taal

Voor tips over interventie en onderkenning kijk in het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5-8.⁹

Begeleiding van leeszwakke en dyslectische leerlingen:

AVI-7 bereikt? Dan kan de leerling technisch de leerboeken van de basisschool aan.

⁹ (Wentink & Verhoeven, Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 5 - 8, 2004)

Vanaf nu nog wel dagelijks blijven oefenen om te komen tot AVI-9.

Er zal druk nodig zijn om de leerling te laten lezen, wel doen.

Liever informatieve boeken over een onderwerp dat het kind aanspreekt, dan dwingen om een leesboek te lezen wat het niet leuk vindt.

Verantwoording voor het gebruik van een computerprogramma voor dyslectische leerlingen. (Wentink & Verhoeven, 2004)

“Leerlingen in groep 5 – 8 leren zelfstandig informatie te verwerven en een leeswoordenschat op te bouwen, zodat zij steeds meer zelfsturend worden in hun intellectuele ontwikkeling.”

“Om de autonomie van ook deze groep(dyslectische leerlingen) leerlingen te vergroten, zijn vaak compenserende en/of dispenserende maatregelen noodzakelijk.”

Specifieke begeleiding bij begrijpend lezen, stellen en het lezen en verwerken van informatieve teksten zal de leerling in de eerste plaats van de leerkracht in de klas krijgen. Gericht op het aanleren van (begrijpend) leesstrategieën en/of schrijfstrategieën en het leren gebruiken van informatiebronnen.

- herhaling/uitbreiding instructie in de klas
- leren gebruiken van hulpmiddelen
- inzet van extra hulp in de klas(tutor /stagiair)
- inschakelen van de leesspecialist op school
- consultatie van of coaching door een externe deskundige.

Nagaan van de effecten is nodig om het interventieplan tijdig te kunnen bijstellen.

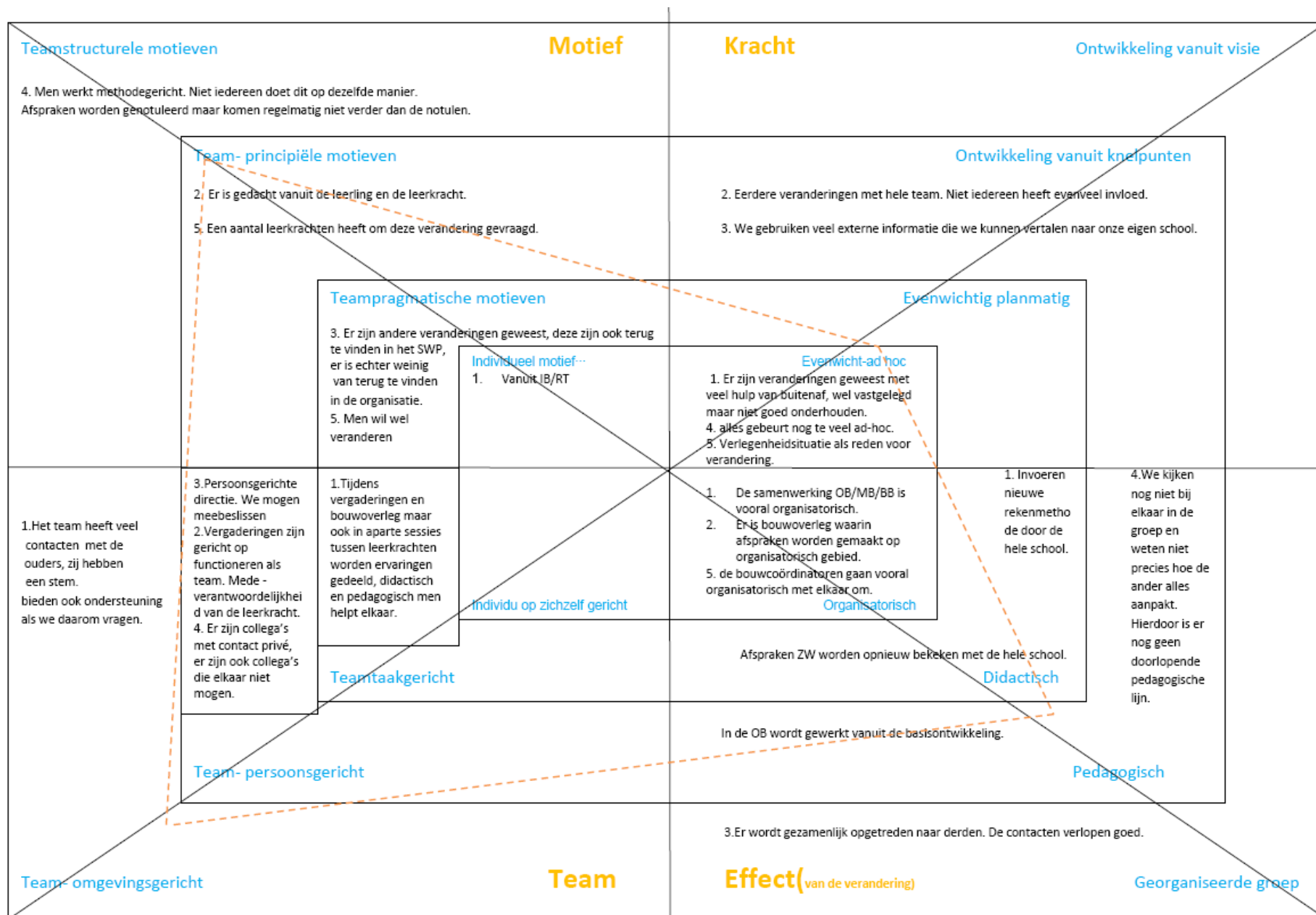
Het gebruik van compenserende software voor technisch lezen kan ingezet worden bij leerlingen die meer dan 20% fouten maken bij het lezen van een tekst.

Positieve effecten van het gebruik van compenserende software:

1. Bevordert de zelfstandigheid.
2. Versterkt het competentiegevoel
3. Motiveert het lezen
4. Lezen is langer vol te houden
5. Tekstbegrip is beter
6. Directe woordherkenning verbetert.

Welke kinderen mogen met Kurzweil werken:

Vanaf groep vijf biedt onze school dyslectische leerlingen de mogelijkheid om het onderwijs te volgen met behulp van het computerprogramma Kurzweil. Hierover hebben wij de volgende afspraken gemaakt:

Bijlage 13

6 januari 2011

Verslag van het onderzoek naar de werking Kurzweil – Sprint

Vanaf 08.45 tot 11.30 u bezig geweest om uit te zoeken hoe je snel en makkelijk je een document kan scannen en voor kan laten lezen met Sprint en Kurzweil.

Handelingen :

Sprint

Scan – Opslaan als PDF – OCR opstarten – converteren naar doorzoekbare PDF – opslaan als pdfa - Sprint opstarten – Bewerken met Sprint als het document uit meerdere kolommen bestaat.

Leest bij een tekst met 2 kolommen alles horizontaal en niet per kolom Kwaliteit van de scan is ten opzichte van Kurzweil beduidend minder.

Conclusie :

Het lukt maar het kost erg veel tijd om alles te bewerken ondanks OCR programma. (Abby Fine Reader)

Kurzweil

Scan – gelijk klaar om te lezen en te bewerken.

Beeld is duidelijker bij Kurzweil.

Conclusie :

Kurzweil werkt veel sneller

Geen extra bewerking.

Bij Kurzweil moet je scannen met het programma zelf.

Het is ook mogelijk om het kopieer(scanner) apparaat van school te gebruiken als scanner. Opgeslagen PDF documenten worden door het OCR programma dat in Kurzweil zit, zonder problemen binnen gehaald en gelezen.

Hier is wel de Pro Kleur versie van Kurzweil nodig.

Advies van M. Xen F. X:

Wij adviseren Kurzweil ook m.b.t. de toekomst.

Kurzweil is makkelijker te gebruiken zowel voor Leerlingen, Docenten en Ouders.

Sprint is veel bewerkelijker en kost vooral veel meer tijd o.a. bij het scannen.

